

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Univerzita Palackého v Olomouci

Bc. Marie Nevařilová

Didaktická interpretace románu Kateřiny Tučkové

Vyhnání Gerty Schnirch

Vedoucí práce: doc. Mgr. Jaroslav Vala, Ph.D.

Olomouc 2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní předepsaným způsobem všechny použité prameny a literaturu.

V Olomouci dne 10. 12. 2015

.....

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu své práce, panu doc. Mgr. Jaroslavu Valovi, Ph.D. za jeho čas, cenné rady, komentáře a vstřícnou spolupráci.

Obsah

Úvod.....	6
1. Literárněvědná interpretace románu	7
1.1 Kateřina Tučková	7
1.2 Vyhnání Gerty Schnirch.....	8
1.3 Fakta vs. Fikce.....	8
1.4 Titul	10
1.5 Kompozice	11
1.5.1 Vnější kompozice	11
1.5.2 Vnitřní kompozice	12
1.6 Téma a motivy.....	13
1.7 Variace motivů v příběhu	14
1.7.1 Rodina.....	14
1.7.2 Dospívání	15
1.7.3 Přátelství	15
1.7.4 Láska.....	17
1.7.5 Jednotlivec vs. dějiny.....	17
1.7.6 Kolektivní a individuální vina	19
1.7.7 Víra v Boha.....	20
1.8 Jazyk a jazykové prostředky	21
1.9 Čas.....	22
1.10 Prostor	24
1.11 Vypravěč	25
1.12 Postavy	26
1.13 Symboly	28
2. Didaktická interpretace románu.....	29
2.1 Téma románu.....	29

2.1.1	Ukázka č. 1	32
2.1.2	Ukázka č. 2	34
2.1.3	Návrh pracovního listu k interpretaci textů	36
2.1.4	Návrh práce s ukázkami.....	38
2.2	Motiv ztráty domova	40
2.2.1	Ukázka č. 1	42
2.2.2	Ukázka č. 2	45
2.2.3	Návrh práce s texty	47
2.3	Motiv sexuálního zneužívání uvnitř rodiny	49
2.3.1	Ukázka č. 1	52
2.3.2	Úkoly navržené pro práci s ukázkou.....	54
	Závěr	57
	Seznam použité literatury	60
	Anotace	63

Úvod

V diplomové práci se pokusíme analyzovat, u českých čtenářů velice populární, román *Vyhnání Gerty Schnirch* brněnské spisovatelky Kateřiny Tučkové a navrhnout, jak by se s daným textem dalo pracovat ve výuce literatury na základní škole. Tento román nepatří mezi literaturu primárně určenou pro děti a mládež, ovšem s historickým námětem knihy, tj. odsunem německého obyvatelstva z území tehdejšího Československa, přijde vlivem příležitostné medializace (naposledy v souvislosti s prezidentskými volbami v roce 2013) a oblíbenosti tématu v umění obecně do styku i dospívající mládež. Na historický román Kateřiny Tučkové můžeme také pohlížet jako na most mezi minulostí a přítomností. Soužití několika národů na jednom místě patří i v současné době k velice aktuálním tématům společenských diskuzí. Lidé jsou v posledních měsících vystavováni obrovskému mediálnímu tlaku zpráv o uprchlické krizi a velkému přílivu migrantů do zemí Evropské unie. V souvislosti s nehostinnou atmosférou v některých zemích, Českou republiku nevyjímaje, dochází k šíření xenofobních až rasistických nálad, kterých se společnost nezabývá jinak, než že o nich bude otevřeně mluvit a kriticky o nich přemýšlet. Připomenutí špatného řešení nefungujícího soužití několika národností na jednom místě ve výuce, např. prostřednictvím příběhu protagonistky románu *Vyhnání Gerty Schnirch*, může dětem ukázat, kam netolerance a předsudky o druhých lidech mohou vést.

Cílem práce je na základě literárněvědné analýzy textu představit možnosti jeho analýzy didaktické, a to na několika návrzích práce s románem ve výuce literatury na základní škole. Diplomová práce je rozdělena do dvou větších celků. V první části metodou interpretace rozebereme text románu *Vyhnání Gerty Schnirch*. Zaměříme se na rozbor aspektů vyprávění, tedy názvu knihy, kompozice, tématu, motivů a jejich variací v příběhu, jazykových prostředků, času, prostoru, vypravěče, postav, symbolů a míry autentičnosti textu, nebo-li vztahu mezi faktičností a fikcí. Zjištěné informace nám pak pomohou při výběru ukázek k rozboru didaktickému, který tvoří druhou část diplomové práce. Tento oddíl také disponuje konkrétními návrhy využití četby románu ve výuce literatury. Každý návrh má vymezenou časovou dotaci, cíle a tzv. velkou myšlenku, které by se žáci během práce s textem měli dobat. Obsahuje také zmínku o mezipředmětových vztazích, osvojovaných žákovských kompetencích či zařaditelnosti k průřezovým tématům. Veškerá primární i sekundární literatura, použitá k provedení obou analýz, je uvedena v *Seznamu použité literatury* na konci této práce.

1. Literárněvědná interpretace románu

První část diplomové práce se věnuje literárněvědné analýze románu Kateřiny Tučkové *Vyhnání Gerty Schnirch*. Rozbor textu bude proveden na základě odborné literatury, především *Teorie literatury pro učitele* Josefa Peterky (Mercury Music & Entertainment, 2007) a *Na okraji chaosu: poetika literárního díla 20. století* Daniely Hodrové (Torst, 2001). Další prostudované a k interpretaci použité studie jsou uvedeny v kapitole *Seznam použité literatury*.

Před zahájením literárněvědného rozboru představíme autorku příběhu Gerty Schnirch a její další tvorbu. Následně uvedeme stručné informace o textu a přikročíme k samotné analýze, v níž se zaměříme na míru autentičnosti tohoto historického románu, interpretaci titulu nebo jeho vnitřní a vnější kompozici. Dále rozebereme téma a motivy, jež autorka do svého příběhu integrovala, charakterizujeme jazyk a jazykové prostředky románu a interpretujeme aspekty románu jako jsou čas, prostor, vypravěč, postavy a symboly.

1.1 Kateřina Tučková

Kateřina Tučková patří k současným, u čtenářů velmi oblíbeným spisovatelům. Narodila se v Brně v roce 1980 a svoje dětství prožila v jihomoravské vesnici Moutnice. Navštěvovala brněnské gymnázium na třídě Kapitána Jaroše, poté vystudovala dějiny umění a český jazyk na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. V roce 2014 dokončila doktorské studium historie umění na Ústavu pro dějiny umění Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Svou literární prvotinu publikovala v časopise *Tvar* v roce 2003, další kratší prozaické texty (převážně povídky) vyšly v časopisech *Netřesk*, *Weles* nebo v *Literárních novinách*. Jedna z povídek, nazvaná *Poslední večer*, se dokonce stala součástí Čítanky současné ženské povídky *Ty, která píšeš* (Artes Liberales, 2008). Knižní umělecká tvorba Kateřiny Tučkové v současnosti čítá tři kusy.¹ V roce 2006 vydala novelu *Montespaniáda* (Větrné mlýny, 2006) zabývající se vztahem mladé studentky a staršího ženatého muže.² Druhá kniha, román *Vyhnání Gerty Schnirch*, publikována v roce 2009 nakladatelstvím Host, vypráví tragický příběh jedné matky, Němky, po druhé světové válce vyhnané

¹ TUČKOVÁ, Kateřina. *Životopis* [online]. [citováno 2015-09-15]. Dostupné na: <<http://www.katerina-tuckova.cz/zivotopis.html>>.

² TUČKOVÁ, Kateřina. *Ostatní publikace* [online]. [citováno 2015-09-15]. Dostupné na: <<http://www.katerina-tuckova.cz/ostatni-publikace.html>>.

z Brna. Doposud poslední román, *Žitkovské bohyně* (Host, 2012), zachycuje příběh rodu léčitelek z oblasti Bílých Karpat, dodnes žijících na jižní Moravě.

Vedle literární tvorby se Kateřina Tučková věnuje výtvarnému umění jako nezávislá kurátorka a spolupracuje s mnoha českými výstavními institucemi a galeriemi. Napsala také několik odborných publikací o výtvarném umění jako např. *Nová trpělivost: Hranice ustupují* (2007), *Slovem i obrazem* (2008), *Normální malba* (2009) aj. Na pomezí obou oborů činnosti Kateřiny Tučkové stojí beletrizovaný životopis malíře Kamila Lhotáka *Můj otec Kamil Lhoták* (Vltavín, 2008).³

1.2 *Vyhnání Gerty Schnirch*

Román *Vyhnání Gerty Schnirch* poprvé vyšel v roce 2009 pod záštitou nakladatelství Host. Kniha byla mezi čtenáři natolik populární, že bylo v následujícím roce publikováno vydání druhé. A nejen to – kniha byla nominována na ocenění v mnoha prestižních literárních soutěžích propagujících kvalitní českou literaturu, konkrétně na Cenu Jiřího Ortena, Cenu Josefa Škvoreckého a cenu Magnesia Litera za prózu za rok 2010, jež se autorce na rozdíl od ocenění Magnesia Litera v kategorii Knižní klub Cena čtenářů získat nepodařilo. O úspěšnosti románového příběhu vyhané Němky svědčí i jeho překlad do italského (Barbés, 2011) a maďarského (Kalligram, 2012) jazyka nebo uvedení divadelní adaptace, vzniklé na základě této románové knižní předlohy.⁴ Divadelní představení mělo premiéru 28. října 2014 v brněnském HaDivadle a stále se ve vyprodaném sále divadla několikrát do měsíce hraje.⁵

1.3 **Fakta vs. Fikce**

Vyhnání Gerty Schnirch není historiografickým dílem o poválečném životě Němců v rámci československého státu, nýbrž historickým románem odehrávajícím se na pozadí reálných událostí. Autorka textu se při tvorbě románového fikčního světa seznámila s velkou řadou dokumentárních publikací, hovořila s několika pamětníky, od nichž získala nejen fakta, ale i emoce provázející jejich osobní příběh, což jí pomohlo dotvořit atmosféru celého románu.⁶

³ TUČKOVÁ, Kateřina. *Životopis* [online]. [citováno 2015-09-15]. Dostupné na: <<http://www.katerina-tuckova.cz/zivotopis.html>>.

⁴ TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhnání Gerty Schnirch* [online]. [citováno 2015-09-15]. Dostupné na: <<http://www.katerina-tuckova.cz/Vyhnani-Gerty-Schnirch.html>>.

⁵ HaDivadlo. *Vyhnání Gerty Schnirch* [online]. [citováno 2015-09-15]. Dostupné na: <<http://www.hadivadlo.cz/inscenace/644/vyhnani-gerty-schnirch>>.

⁶ LIŠKOVÁ, Jana. *Rozhovor s Kateřinou Tučkovou* [online]. [citováno 2015-09-24]. Dostupné na: <<http://www.katerina-tuckova.cz/autorka-o-knize.html>>.

Z hlediska faktografického vychází Kateřina Tučková z informací o tom, kolik žilo před válkou, během ní a po ní v Brně Němců a co se s nimi po válce stalo. Vzhledem k roli německého národa ve druhé světové válce se všichni Němci žijící na území Československa po kapitulaci Německa ocitli v hledáčku české veřejnosti, byli považováni za zrádce, kolaboranty, viníky války a krutého zabíjení lidí bez ohledu na to, zda s nacistickým režimem sympatizovali nebo ne. A protože byly emoce bezprostředně po skončení války na bodu varu, rozhodl se Zemský národní výbor situaci vyřešit odsunem německého obyvatelstva k rakouským hranicím. I když měli být z povinného odsunu vyňati všichni nemocní, invalidé, těhotné ženy, antifašisté a osoby ze smíšených manželství, proběhl odsun tak divoce, že se na to příliš nehledělo. Dne 30. května 1945 bylo v hromadném pochodu přesunuto z Brna do Pohořelic okolo dvaceti tisíc Němců a nemalá část z nich během tohoto šedesátikilometrového pochodu zemřela na vyčerpání či hlad nebo úplavici. Vysídlení byli pak buď hnáni za české hranice do Rakouska, nebo využiti na práci v zemědělských příhraničních oblastech, kde zůstala mnohá hospodářství prázdná po Němcích, kteří ze strachu z odplaty opustili zem.

Kromě odsunu se spisovatelka také věnovala tomu, jaký život čekal v tehdejší československé společnosti na ty, kteří se rozhodli stát neopustit a snažili se si v nepřívětivém prostředí vybudovat svůj ztracený domov. Kvůli mnohým překážkám v soukromém životě (vědomé separování se od lidí německého původu, předsudky, nedůvěra apod.) i v práci (plnění podřadných úkolů, nepřiměřeně těžká práce, nedostatečné finanční ohodnocení aj.) se to mnohým, stejně jako románové hrdince příběhu Kateřiny Tučkové, nepodařilo, a to i přesto, že často rezignovali na své německé kořeny a snažili se s československým obyvatelstvem co nejvíce asimilovat.⁷

Vztah faktu a fikce lze tedy u románu *Vyhnání Gerty Schnirch* charakterizovat následujícím způsobem:

- 1) Fikce v románu je odvozena od reality a vzhledem k tomu, že se spisovatelka zaobírá historickým tématem, nelze fikci od reality úplně oddělit.
- 2) Tím, že Kateřina Tučková napodobuje realitu, vypráví o skutečných historických událostech a svou hlavní hrdinku formuje na základě výpovědí pamětníků, vytváří typ přirozeného fikčního světa, který má k realitě velmi blízko.

⁷ KOVAŘÍK, David. *Historické resumé* [online]. [citováno 2015-09-24]. Dostupné na: <<http://www.katerina-tuckova.cz/historicke-resume.html>>.

- 3) Autorka navíc vytváří iluzivní fikci, přičemž napodobuje formu autobiografického románu. Čtenářům předkládá životní příběh německé hrdinky, vyprávěný ve velmi subjektivizované er-formě z perspektivy této ženské hlavní postavy.⁸

1.4 Titul

Titul románu Kateřiny Tučkové, *Vyhnání Gerty Schnirch*, jasně vystihuje téma, děj a hlavní postavu příběhu.⁹ Ví-li čtenář, že se jedná o historický román a má-li alespoň základní znalosti z válečných a poválečných dějin českého státu, automaticky si název románu spojí s historickou událostí prvních poválečných dní, tudíž má hrubou představu o tom, jakému tématu se autorka v knize bude věnovat.

První slovo titulu zní vyhnání, nikoliv odsun nebo nedobrovolné vystěhování, jež můžeme označit za neutrálnější výrazy pro tutéž skutečnost. Výraz vyhnání má v člověku vzbuzovat pocit něčeho zlého, plného strachu, násilí, ztrát a odcizení. Navíc jej můžeme považovat za jakési vyjádření stanoviska autorky k dodnes kontroverznímu tématu vyhnání Němců po druhé světové válce, které polarizuje českou společnost na ty, kteří nezpochybňují průběh dané akce, ať byla jakkoliv násilná, protože ji chápou jako odplatu za příkoří utrpěná během druhé světové války (a v diskusi na toto téma používají neutrální výraz odsun), a na ty, kteří cítí vinu za to, jak neřízeně a s jakou brutalitou přesun probíhal, a chtějí dosáhnout společného usmíření.

Název knihy čtenáři ukazuje, koho má v tomto příběhu považovat za oběť násilného aktu vyhnání – Gertu Schnirch, ženu s německým jménem a původem. Autorka v titulu knihy používá familiární oslovení Gerta (nikoliv oficiální jméno Gertruda), čímž chce buď symbolizovat nedospělost této postavy v období tzv. divokého odsunu, nebo získat čtenářské sympatie ve prospěch protagonistky. Dalo by se říct, že tím, že Kateřina Tučková do středu svého příběhu postavila jednotlivce, a ještě k tomu ženu, která se přímých bojů na frontě neúčastnila, vystupuje proti principu kolektivní viny, který byl po válce aplikován na všechny Němce bez ohledu na jejich společenské postavení nebo politické názory během období nacismu, a nabádá čtenáře k poznání osudů jednotlivců dříve, než vynesou kolektivní soud.

⁸ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. S. 50–59.

⁹ Tamtéž, s. 121–125.

1.5 Kompozice

1.5.1 Vnější kompozice

Román *Vyhnání Gerty Schnirch* oplývá přehlednou vnější kompozicí. Text začíná poděkováním Kateřiny Tučkové pamětníkům pohořelického pochodu, již s ní otevřeně sdíleli svoje zážitky. Kromě toho autorka vyjadřuje dík všem badatelům, jejichž odborné texty pomohly k dokreslení děje (jmenovitě uvádí Jana Perničku a Davida Kovaříka). Jinými slovy, v poděkování nalezne čtenář informaci o tom, do jaké míry je historické pozadí příběhu autentické.

Samotný román začíná až prologem, scénou během pochodu na Pohořelice, která nás vzhledem k chronologii příběhu vrhá do budoucnosti. V centru dění se ocitá Gerta a její dítě, jež za doprovodu ozbrojených mladíků opouští Brno vstříc nejasné budoucnosti. Díky vypravěči máme možnost nahlédnout do nitra hlavní postavy příběhu a společně s ní se zamyslet nad smyslem víry v Boha, když Bůh i přes všechny modlitby a prosby dopouští násilí a nespravedlnost páchané na bezmocných lidech. Kromě toho se z úvodní části textu dozvídáme hrubou informaci o vztazích v rodině Schnirchů (tj. o separaci rodiny na mužský a ženský svět), o smrti Gertiny matky a v náznaku o mnohých dalších událostech, které souvisejí s rozpadem jejich rodiny a koncem života tak, jak ho znají.

Románový příběh je rozdělen do pěti kapitol, nesoucích názvy *Válkou s cejchem Schnirchů*, *Když se kácí les*, *lítají třísky*, *Město Deutschfrei*, *Minulost přítomná* a *Sólo pro Barbory*. Každá kapitola se skládá z několika částí, které jsou označeny římskou číslicí.

V závěru knihy se neobjevuje epilog, tedy alespoň není autorkou vydělen. Ovšem poslední kapitolu, *Sólo pro Barbory*, by bylo možné za jakousi formu epilogu považovat, protože v ní nazíráme do života hlavní postavy z jiného úhlu pohledu (příčemž tato změna je dokonce provázena změnou formy vypravěče z er-formy do ich-formy), konkrétně prostřednictvím Barbory, dcery Gerty Schnirch, a přicházíme do konfrontace se vším, co jsme se skrze perspektivu protagonistky o jejím životě dozvěděli. Barbora při svých návštěvách matky ležící v kómatu přemítá o jejich společném životě, o všem, co matce kvůli jejímu nezájmu nikdy neřekla, a především o tom, jak rozdílné bylo vnímání jejich osudu (viz ukázka).

Celý život se snažila popírat, že je Němka, a najednou, jako by jí přeskočilo, vykopala v sobě kdesi skryté křivdy a prala se za ně jak boxer. [...] Brno by se jí prej mělo omluvit. Jí, Johanně a ostatně přej i mně a Anni a Rudimu a tolika dalším, nám všem, co je to zasáhlo. Jenže mě to vůbec nezasáhlo, já s tím neměla nic společného, já se toho německého obojku,

co jsem ho jen občas zahlédla, zbavila, já si ho neopečovávala a neuhlazovala kolem krku, jak to dělala a zároveň nedělala máma.¹⁰

Zatímco Gerta se nikdy nedokázala zbavit pocitu křivdy a nespravedlnosti spáchané na ní a všech z Brna vyhnaných Němcích, Barbora žila pro přítomnost, a protože její němectví bylo od malička Gertou tak dobře potlačováno, nikdy v této věci nenalezly společnou řeč.

Z hlediska rozsahu jednotlivých částí textu lze románovou kompozici označit za asymetrickou, poněvadž je největší prostor věnován kapitole *Když se kácí les, litají třísky*, jež obsahově koresponduje s titulem knihy, tzn. popisuje samotné vyhnaní a následný život ve vyhnanství.

V rámci jednotlivých kapitol a jejich částí se setkáváme s trochu netradičním oddělením pásma vypravěče a pásma postav, jelikož autorka nepoužívá klasicky značenou přímou řeč. Jednotlivé promluvy postav se nachází vždy na samostatném řádku, který je započat odrážkou a ukončen buď slovesem či frází uvozující přímou řeč, nebo promluvou další postavy, opět označenou odrážkou. Toto neobvyklé značení sice přispívá k plynulosti textu, ovšem čtenář musí číst text velmi pozorně, aby nezaměnil repliky jednotlivých postav. I tak se ale může ocitnout v situaci, kdy si není jistý, která z postav zrovna hovoří, viz např.:

Ida zvedla hlavu a vyděšeně zamrkala.

– Jak to, že nejste u Huberta? Poslal vás sem?

– Ne, zakroutila hlavou Gerta.

– Es ist was... něco se stalo, můžeme mluvit s paní Zipfelovou? vyhrkla Johanna.

– Co se stalo? zeptala se překvapeně Ida a obě si podezřívavě prohlížela.

– Stalo se něco nepříjemného, Ido... někomu je velmi špatně.

– Komu? Hubertovi? Nebo staré Šenkové?

– Ne, těm ne. Někomu na poli. Potřebuje pomoc.

– Komu? Tak ven s tím... co se děje?¹¹

I když pro porozumění obsahu ukázky není podstatné, zda s Idou hovoří Gerta nebo Johanna, případnou inscenaci by takovéto značení přímé řeči mohlo znesnadnit.

1.5.2 Vnitřní kompozice

Stejně jako vnější kompozice i vnitřní stavba románu je jasně uspořádaná. Jednotlivé části textu jsou řazeny v logické a chronologické návaznosti, posloupnost událostí je zřídka narušena anachroniemi. Největší počet anticipací budoucnosti nalezneme

¹⁰ TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhnaní Gerty Schnirch*. S. 406–407.

¹¹ Tamtéž, s. 125.

v první a druhé kapitole, přičemž se jedná o určité náznaky hroživé budoucnosti, která Gertu čeká. Naopak ve zbylých částech knihy se více objevují vzpomínkové pasáže různých postav.

Vnitřní kompozice *Vyhnání Gerty Schnirch* hojně využívá principu kontrastu. I když je příběh zprostředkováván er-formovým vypravěčem, a to z perspektivy hlavní postavy, často dochází ke změně perspektivy vyprávění ve prospěch jiné z postav. Můžeme tak např. srovnat život dvou německých žen poznamenaných odsunem – minulostí pronásledované Gerty a Hermíny, která v nových poměrech dokonce našla smysl svého života – nebo nahlédnout do komplikovaného vztahu mezi rodičem a dítětem, tj. Gertou a Barborou, nazíraného z odlišného úhlu pohledu. Tímto způsobem autorka relativizuje Gertin pohled na svět a otevírá ho pochybnosti.

1.6 Téma a motivy

Jak již bylo řečeno, název románu udává téma knihy, jímž je zobrazení tragického osudu jedné ženy na pozadí velkých historických událostí. V průběhu celého románu je rozvíjeno pouze toto dominantní téma, protkáno velkým množstvím motivů. Autorka do svého příběhu integruje motiv:

- rodiny,
- dospívání,
- přátelství,
- lásky,
- boje člověka s „velkými dějinami“,
- války (a poválečného chaosu),
- viny, trestu, odplaty a odpuštění,
- utrpení na základě kolektivní viny,
- individuální viny,
- předsudků a diskriminace na základě národní příslušnosti,
- násilí,
- znásilnění,
- nenávisti,
- omluvy,
- víry v Boha,
- smrti.

Jednotlivé motivy se v textu téměř neobjevují samostatně, nýbrž v kombinaci s dalšími. V jaké podobě jsou v knize integrovány, bude rozvedeno v následující kapitole.

1.7 Variace motivů v příběhu

1.7.1 Rodina

Do životního příběhu protagonistky vstupujeme v období jejího dospívání. Gerta žije se svou matkou, otcem a bratrem v Pressburger StraÙe v Brně. Rodina jako by zrcadlila poměry dané doby, ve které na sebe naráží agresivní německý živel a nesvobodný, podřízený živel český. Polarizace rodiny na českou (Gerta s matkou) a německou (otec se synem) část je patrná hned z první scény zobrazující jejich domácnost. Gertin otec, následován svým téměř dospělým synem Friedrichem, je typickým příkladem člověka, jenž se nechal zmanipulovat nacistickými ideály, uvěřil v nesmrtelnou budoucnost Říše a chopil se příležitosti, která mu byla nabídnuta, posunout se na společenském žebříčku o něco výše. Matka naproti tomu vyjadřuje lítost nad utrpením nevinných lidí, zůstává laskavá, obyčejná, vlídná a snaží se od kruté reality režimu svou dceru Gertu udržet co nejdál. Proto také vnímá Gerta válku a změny, které jim do života přinesla, dlouhou dobu až s dětskou naivitou (např. navštěvování Svazu německých dívek vnímá jako příležitost věnovat se všemožným volnočasovým aktivitám, ale už nevidí politickou manipulaci dívek při nácviu vojenských pochodů).

Vlivem náhlé vážné nemoci matka zemře a z rodiny se postupně vytrácí soudržnost, což vyvrcholí odchodem Friedricha na frontu. Ztráta syna a současný neúspěch Hitlerových vojsk dovedou otce k bezmoci, alkoholu a dokonce ke znásilňování své vlastní dcery, následkem čehož Gerta otěhotní. Hlavní hrdinka románu v sobě zpočátku nemůže a nechce najít sílu své dítě milovat, s narozením dcery Barbory se však vše změní, protože pozná sílu mateřského pouta a její život se začne točit jen okolo dítěte.

Po celý život se Gerta snaží svou dceru uchránit od všeho zlého – především od minulosti, jejich německého původu a od pravdy o jejím skutečném otci. Jenže ať už Gerta chtěla nebo ne, tohle všechno bylo součástí jí samé, a tím, že Barboru před svou minulostí ukryvala, si kolem sebe nevědomky postavila nepřístupnou zeď. Po vpádu vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR a kvůli Barbořinu nezájmu o současné politické dění (a matčin strach z další životní nejistoty) se obě ženy dostanou do konfliktu. K jejich vzájemnému usmíření je dovede až Barbořina dcera Blanička, jež si získá Gertino srdce zájmem o její minulost a snahou pro brněnské Němce vymocit od města omluvu za to, jakým způsobem bylo jejich vyhnání provedeno. Bohužel se Blaniččin dobrý úmysl mine účinkem, protože se toto

zadostiučinění stane pro Gertu posedlostí, čímž propast mezi ní a Barborou jenom vzroste. Tragický osud hrdinky, nepochopené svou vlastní dcerou, pak končí bez vytoužené omluvy smrtí na nemocničním lůžku.

Rodina se tedy v románovém příběhu Kateřiny Tučkové objevuje spíše v negativních konotacích a jako instituce, která ve své nefunkčnosti dokáže jedinci nejvíce ublížit. Ve všech třech generacích rodiny Schnirchů ztroskotalo budování fungující rodiny na nedostatečné toleranci a na neschopnosti otevřené komunikace mezi jejími jednotlivými členy. Velkou roli ovšem hraje i příliš ochranná výchova (u Gertiny matky i Gerty samotné), která dítěti nedovoluje konfrontaci se skutečností, vytvoření vlastní zkušenosti a názoru na svět.

1.7.2 Dospívání

Motiv dospívání není do *Vyhnání Gerty Schnirch* zapracován ve své typické formě. Příběh sice začíná v momentě, kdy protagonistka opouští základní školu a přechází na školu střední, kde se seznámí s Karlem, s chlapcem, se kterým pomalu objevuje intimitu mezi mužem a ženou, ovšem první sexuální zkušenost, násilím vynucená otcem, toto postupné budování intimního vztahu k opačnému pohlaví zastaví. Gerta otěhotní a je nucena dospět ze dne na den.

Vlivem událostí spojených s koncem druhé světové války a prvních poválečných dní se hlavní hrdinka, ze strachu z neisté budoucnosti, rozhodne ztracenou úctou ke svému tělu využít jako svou poslední záchranu před odsunem. Schází se s domovníkem, který jí přislíbil potvrzení jejího češství a využívá (nechtěného) sexu jako prostředku k dosažení cíle. Nakonec se ale ukáže, že ji domovník pouze zneužíval ke svému potěšení. Vztah k intimnímu životu s muži Gerta naprosto ztratí během odsunu z Brna, kdy se její tělo stává hračkou pro opilé ruské vojáky.

Deformace rodinných vztahů uvnitř Schnirchovy rodiny tedy vede k narušenému vnímání intimity jako přirozené součásti lidského života. Sex je v knize spojován s mocí nad druhým člověkem, nikoliv jako prostředek naplňování vztahu.

1.7.3 Přátelství

Přátelství se v románu Kateřiny Tučkové objevuje ve dvou základních podobách. První typ přátelství, přátelství dětské, vzniká mezi Gertou a Janinkou na základě společného zájmu o výtvarné umění. Druhá forma přátelských vztahů se zakládá na sdílené zkušenosti a společně prožitém utrpení německých žen při odsunu z Brna. Zatímco

přátelství s Janinkou válka zničila, náklonnost k německým dívkám podnítila, a to bez jakéhokoliv ideologického podtextu.

Jana Hornová (Gertou vždy familiárně oslovoována Janinka) je křehká a tichá dívka s obrovskou vášní pro výtvarné umění, která svým vzezřením sama tak trochu umělecké dílo připomíná. Janinčina lehkost a její dětský, neobyčejný, možná až naivní pohled na svět nejsou pro tak krutou dobu stvořeny, a ač jsou matky obou děvčat blízké kamarádky, s válkou se jejich přátelský vztah pomalu rozpadá, stejný osud pak potká i přátelství Gerty a Janinky. Hornovi dávají všem Němcům (Gertu nevyjímaje) za vinu bídu a utrpení českého národa. Vpusť politiku i do vztahu děvčat a Janinku proti Gertě poštvávají. Janinčina sensiblní povaha není s to násilí a ničení, jež narušují řád jejího světa, unést. Po jednom z náletů na Brno na konci války ji Gerta najde na ulici v nepříčetném stavu, pomůže jí do sanitky, aniž by v ten moment tušila, že ji v tu chvíli vidí naposledy. Paní Hornová pak několik dní po Janinčině hospitalizaci Gertě sdělí, že Janinka umřela, protože se nepřeje, aby ji Gerta ještě někdy vyhledávala.

Janinka, taková jakou ji Gerta znala, opravdu umřela, proto když se ženy o několik let později náhodně setkají na výstavě děl Kamila Lhotáka, vzájemně se nepoznají. Zatímco Gerta se při setkání s uměním myšlenkově upíná k přítomnosti své nejlepší kamarádky Janinky i po všech těch letech, co od jejich posledního setkání uplynuly, Janinka je shledáním se ženou, jež jí vzhledově Gertu připomíná, nepříjemně zaskočena. V tento moment vypravěč změní perspektivu vyprávění a my se dozvídáme, co se s Janinkou na konci války skutečně událo – jak se stala obětí nacistických lékařských pokusů, při kterých takřka přišla o rozum, jak ji budoucí primář brněnské nemocnice zachránil, oženil se s ní i přesto, že mu nikdy nemohla dát dítě, a jak se z ní díky manželství s primářem stala v komunistické společnosti vysoce postavená dáma. Janinčinu lehkost vystřídala tíha osudu a nenávist k Němcům za to, co se jí v dospívání přihodilo. Gerta, Němka, byla pro Janinku mrtvá.

Válka a poválečný vývoj jedno přátelství zničily, jiným přátelstvím vznik zase umožnily. Během odsunu z Brna do Pohořelic se Gerta seznámí s několika ženami, které potkal stejný osud. Každý den spolu prožívají strach o svůj život, sdílí stejný hrůzný zážitek a čelí obavám z nejisté budoucnosti. Jejich přátelský vztah nevznikl na základě společného zájmu jako u Gerty a Janinky, nýbrž vyplynul z aktuální životní situace. Tento druh přátelství byl pro Gertu dokonce mnohem důvěrnějším vztahem než vztah s vlastní dcerou, jíž se se svými zážitky, zkušenostmi a strachy z nejtěžšího období svého života nikdy nesvěřila.

1.7.4 Láska

Jak již bylo řečeno, Gerta se s pocitem náklonnosti k příslušníkům druhého pohlaví poprvé setkává už během studia na střední škole, kde se seznámí s Karlem, s nímž překročí hranici přátelství. Vývoj jejich vztahu přeruší Gertino těhotenství a Karlovo zklamání z její údajné nevěry.

Po několika letech se Karel rozhodne Gertu vyhledat a z Perné, kde Gerta od vyhnání z Brna žije a pracuje, přiveze si ji zpět do Brna, kde jí najde práci a zařídí nové bydlení, jelikož nárok na její starý byt kvůli Benešovým dekretům ztratila. Gerta Karlovi nikdy pravdu o svém dítěti neřekla, a i když jí narození Barbory Karel nikdy úplně neodpustil, pouští se s ní znovu do romantického vztahu, a to dokonce i přesto, že už je ženatý. I když Barbora na Gertině smrtelné posteli hodnotí léta prožitá s Karlem jako jediné tři šťastné roky matčina života, o jejich intimním vztahu a společně prožitých chvílích nás vypravěč příliš neinformuje. Jejich konverzace se obrací do minulosti, Gerta mu zpřístupňuje svoje zkušenosti a vypráví o hrůzách, které ji během pochodu a období ve vyhnanství potkaly. Snaží se mu otevřít jeho komunistickým režimem zmanipulované oči a donutit ho přemýšlet o událostech spojených s vyhnáním více kriticky. Pod jejím vlivem Karel začne na vlastní pěst pátrat po informacích, které by potvrdily či vyvrátily její tvrzení. Jeho vyšetřování neunikne pozornosti nadřízených, Karel se stane režimu nepohodlným, jednoho dne beze slova zmizí a Gerta o něm už nikdy neuslyší.

Láska, stejně jako všechny doposud komentované motivy, ztroskotává vlivem nepříznivého prostředí pro její vývoj. Politické události ovlivnily osud protagonistky opravdu zásadním způsobem.

1.7.5 Jednotlivec vs. dějiny

Historické události jsou v románu *Vyhnání Gerty Schnirch* zobrazovány na osudu konkrétních postav. Na válku se díváme z pohledu německé rodiny, přičemž vypravěč se v první řadě nesoustředí na líčení utrpení Čechů a Židů, ale zobrazuje prostoupení života rodiny Schnirchů nacistickou ideologií. Gerta vyjadřováním nadřazenosti německé národnosti nad českou sice opovrhuje, protože se sama po matce považuje za Češku, ovšem v blízkosti nové spolužačky, dcery brněnského správce města Oskara Judexe, Anne-Marie, cítí opojení z moci a úspěchu. Obecně lze ale říci, že obraz války prezentovaný prostřednictvím perspektivy hlavní postavy, je neutrální, a jak se dá vzhledem k věku a rodinnému zázemí protagonistky předpokládat, nevyhraněný, protože se doma setkává se dvěma naprosto rozdílnými pohledy na danou situaci (matka vs. otec).

Zatímco válečné události se v knize objevují spíše okrajově, to, co nastává v jejím závěru a bezprostředně po ní, tvoří stěžejní část knihy. Vše začíná bombardováním Brna, při kterém Gerta poprvé zažívá strach o svůj holý život. Následuje osvobození, po němž se všichni Němci, snad kromě Gerty, která neustále věří v individuální přístup k německému obyvatelstvu, začínají obávat odplaty Čechů, která také brzy přijde. Němci se stejně jako Židé během války začnou ztrácet, práceschopní muži pracují v nelidských podmínkách při odklízecích pracích a Brnem se šíří zvěsti o vystěhování všech Němců z Československa. Gerta se i přes veškerou snahu nedokáže vzepřít osudu a poslední květnový den musí stejně jako několik tisíc dalších Němců opustit město v pochodu přes Pohořelice k rakouským hranicím.

Pochod je dlouhý a vyčerpávající, prováděn za doprovodu mladých zaměstnanců brněnské zbrojovky, kteří nechodí pro ránu daleko. Chovají se k Němcům jako ke zvěři – bijí je, zabíjejí, okrádají je, hanobí jejich lidství. K českým mladíkům se v Pohořelicích přidávají i ruští vojáci, již během noci znásilňují ženy. Vzhledem k fyzickému i psychickému vyčerpání byl zázrak takovou zkušenost přežít. Někteří z účastníků pochodu, kteří chtějí za každou cenu zůstat v Československu, jsou odvedeni do příhraničních oblastí na práci v zemědělství. Tam zůstala mnohá zemědělská stavení a polnosti ležet ladem, protože jejich původní majitelé, rakouští starousedlíci, kteří v dané oblasti hospodařili i několik generací, pozbyli práv na majetek stejně jako všichni ostatní Němci. Mnozí se svého majetku nechtějí tak lehce vzdát a doufají v uklidnění situace a zlepšení poměrů, jejich osud se ovšem od Němců vyhnanych z Brna příliš neliší. V nedůstojných podmínkách a s cejchem nepřítelů pracují na vlastních polích, bojují o svůj holý život, který v dané době nemá takovou hodnotu jako život český. Přihlížejí tomu, jak jim noví osídlenci zabírají majetek, ničí jejich úrodu a rozkrádají vše, co jim přijde pod ruku. Mnohé osudy těchto lidí končí utýráním k smrti, útekem či sebevraždou.

Velice podobný osud v pohraničí čeká i na vysídlené ženy a děti z Brna. Za jídlo a střechu nad hlavou každý den dřou na cizích polích, přežívají útoky opilých ruských vojáků a doufají v napravení poměrů. Teresa a Ula s Dorlou, kamarádky a spolubydlící Gerty, se rozhodnou vzít osud do vlastních rukou a utečou do Rakouska, kde je, jak se o několik let později prostřednictvím retrospektivního vyprávění z Teresiny perspektivy dozvídáme, zpočátku nic lepšího nečekalo. Ovšem během návštěvy Teresy, pár měsíců před okupací Československa vojsky Varšavské smlouvy, je rozdíl nejen v životním standardu přítelkyň patrný na první pohled (viz ukázky).

Teresa se změnila. Zkrásněla a zjemněla, a oblečená do sáčka a červené sukně z diolenu ke kolenům, uzounké, ne té široké s plisem, co zrovna letěla v Československu, vypadala jako ze žurnálu. Tak jednoduše šarmantně, jako by to byla samozřejmá vlastnost ženství. Až se Gerta styděla. Za sebe a za Hermínu, kterým ženství zakrnělo. Opravdu je mohla železná opona odmrštit na tak protilehlé póly?¹²

[...] Hermína, která stála vedle Teresy jako chudá příbuzná. Tělnatá, navlečená i v létě do tlusté flaušové sukně s šedým kárem a do silných šedých punčoch, které jí zakrývaly válcová lýtka trčící z černých důchodek se zašlým zipem na nártu.¹³

Postava Teresy ztělesňuje západní svět, který v uniformním komunistickém režimu působí jako pěst na oko, což je nejvíce patrné v kontrastu s Hermínou, brněnskou Němkou, jež se rozhodne přijmout nový život za vlastní, natrvalo se usídlit v pohraničí, stát se dojičkou a vlastně Bohu děkovat za vše, dokonce i za to zlé, co ji potkalo, protože teprve v novém řádu má pocit, že má její život smysl.

Gerta s Johannou a dětmi jsou poslední, kdo pohraniční vesnici opouští a na rozdíl od ostatních přítelkyň se rozhodnou pokusit svůj život navrátit do známých kolejí tím, že se přestěhují do Brna. Ihned poznávají, že ve městě již panují jiné pořádky a těžko se se změnou podoby a atmosféry města sžívají, dílem i kvůli jejich statutu nepřátelských osob. Jejich německý původ jim znemožní dostat dobře placenou a důstojnou práci, zkušenost vyhnání jim už nikdy nedovolí najít svůj navždy ztracený domov. Na příkladu života v Brně můžeme pozorovat, jak politika proniká do života všech, stejně jako v období nacismu. Mnoho lidí pouze převléká pomyslný ideologický kabát, sleduje sousedy a známé, donáší na ně informace aj., zkrátka manipuluje s osudy jiných, pokud nechtějí s režimem spolupracovat. Román se věnuje všem neřestem doby včetně zatajování a manipulování informací, stíhání nepohodlných občanů (i ve vlastních řadách), také kolektivizaci na vesnici, vzniku JZD a osudům těch, kteří do něj nevstoupili a bezmocně bránili vše, co sami vybudovali. Člověk jako jednotlivec je zobrazován jako loutka v rukách osudu, který píše dějiny.

1.7.6 Kolektivní a individuální vina

V souvislosti s vyhnáním sudetského obyvatelstva z území Československa se často hovoří o tzv. principu kolektivní viny, tj. přenesení odpovědnosti za činy jednotlivců na celý kolektiv. Kateřina Tučková nám ve svém románu sice podává zprávu o historické události, nesoucí se v duchu kolektivního odsouzení německého obyvatelstva za činy

¹² TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhnání Gerty Schnirch*. S. 317.

¹³ Tamtéž, s. 316.

nacistů, ale nad to vše klade protagonistku Gertu a její individuální životní příběh, takže by se dalo říct, že se svým románem ocitá spíše na straně odpůrců tohoto principu.

Celá situace ovšem není zobrazena ryze černobíle. Gerta necítí vinu nebo svůj podíl na hrůzných činech, které nacisté během druhé světové války prováděli. Ona sama nevyznávala stejné ideály jako její otec a bratr, nikomu záměrně neublížovala, pouze se snažila tu těžkou dobu nějak přežít. Jenže tím, že v nacistickém režimu přežívala, a to docela na slušné úrovni (navštěvovala německou školu, byla členkou Svazu německých dívek, účastnila se finanční sbírky pro vojáky na německé frontě apod.), se na jeho fungování, i když tiše, také svým způsobem podílela. Tento pohled na věc prezentuje autorka prostřednictvím postavy Hermíny, pro kterou bylo vyhnání probuzením z lhostejnosti, s níž prožila období války:

Mě do toho už neřaď. Já to vlastně skoro neodnesla, protože mně budoucnost nevzali... já se jí vlastně chtěla sama vzdát. Víš, tenkrát, bylo to hrozně těžké. Mě to nezajímalo, i když už mělo. Brácha narukoval za wehrmacht, i když nechtěl, ale on hlavně nechtěl do války, ne přednostně za wehrmacht. My byli takoví... lhostejní, to je to pravé slovo. A to jsme samozřejmě neměli být.¹⁴

Zda by měly postavy románu cítit vinu či nevinu kvůli lhostejnosti k osudům lidí trpících pod útlakem režimu, když si pak samy prošly velkým utrpením, se v knize nedočteme. V tomto ohledu se kniha otevírá čtenáři a dává mu prostor k vlastnímu přemýšlení o dané situaci.

1.7.7 Víra v Boha

Prožitek traumatických zážitků v člověku dost často vyvolává pochybnost v zažitý systém hodnot. V případě Gerty se jedná o zpochybnění víry v Boha, která jí neposkytla dostatečnou útěchu a záchranu v situacích, kdy jí šlo o holý život (viz citát).

Bůh? Tomu přestala důvěřovat už dávno. Dřív se k němu modlila, prosila jej, aby jí pomohl, aby něco udělal. Cokoliv, co změní její život. Pak pochopila, že Bůh to za ni neudělá. Ale už bylo pozdě. Od té doby se nemodlila a na Boha už nemyslela.¹⁵

Úryvek zpochybňuje účinnost modlitby jako záchranného prvku, přičemž je z něj patrné, že víra v Boha není bytostnou součástí protagonistky, poněvadž křesťané přijímají i nepříjemné prožitky jako součást plánu nebo boží zkoušku, která má jejich víru ještě posílit. Gerta Schnirch se k Bohu dovolává ze své nečinnosti, a poté, co její prosby nejsou vyslyšeny, si teprve přiznává fakt, že jen ona sama může něco ve svém životě změnit.

¹⁴ TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhnání Gerty Schnirch*. S. 351.

¹⁵ Tamtéž, s. 11.

Z jiné části textu zase vyplývá, že by hlavní hrdinka nějakou duchovní entitu, jež by jí poskytla víru v lepší budoucnost, potřebovala, jelikož však na víru v Boha zanevřela, ztratila i naději na zvrácení tragiky svého osudu.

1.8 Jazyk a jazykové prostředky

Během analýzy jazyka románu *Vyhnání Gerty Schnirch* musíme odděleně nahlížet na promluvy vypravěče a promluvy postav, neboť se mezi nimi vyskytují značné rozdíly. Zatímco vypravěč tíhne k užívání neutrálního spisovného jazyka, který je pouze v případě nahlížení do nitra některé z postav ovlivněn hovorovými prvky češtiny, míra používání spisovného českého jazyka a češtiny vůbec se mezi postavami vcelku liší.

V případě postavy paní Zipfelové slouží používání jiné než spisovné formy českého jazyka k charakterizaci postavy. Jelikož se jedná o statkářku, žijící celý život na moravském venkově, je její jazyk přirozeně ovlivněn místním nářečím. Složky jejího jazykového vyjadřování tedy odráží její původ.

Obdobný jev můžeme pozorovat i u postavy Johanny, jedné z Gertiných německých přítelkyň, která ve svých replikách často používá němčinu. Dle vypravěče tak činí z úcty ke svému muži, od konce války nezvěstnému, jenž svou rodinu vždy vedl ke cti a hrdosti na jejich německý původ. Johanna vidí v zapírání svého původu zradu páchanou na svém muži, a tak udržuje prvky německé kultury a německý jazyk ve své rodině stále naživu, a to i za cenu diskriminace její i jejích dětí. Jako jediná z vyhnaných žen se nechce smířit s tím, že v novém Československu není pro její německé místo.

Vztah hlavní postavy k německému jazyku je diametrálně rozdílný. Jak již bylo v předešlých kapitolách řečeno, Schnirchova rodina byla v období druhé světové války rozdělena na dva póly, a sice český a německý. Gerta se po své matce ráda považovala za Češku, ani ne tak ze sympatie k češtví, ale spíše z antipatie k německému, reprezentovanému bezcitným a vypočítavým otcem a na slovo poslušným bratrem Friedrichem. Z lásky k matce se Gerta zřekla svého německého původu a distancovala se od používání němčiny, čímž vlastně vědomě zablokovala jeden z pramenů své identity, což se později ukázalo být fatální chybou zabraňující protagonistce najít a vybudovat nový, vyhnáním zničený domov.

Kromě replik Johanny se německý jazyk objevuje ještě v období války jako jazyk nacistické propagandy v replikách německých postav (především otce a mladých členek Svazu německých dívek). Tyto promluvy jsou v textu typograficky odděleny kurzívou, což může jednak sloužit ke zdůraznění dobových prvků jazyka, jednak k distanci

protagonistky, z jejíhož hlediska do daného období nazíráme, k věcem okolo války a k německému jazyku vůbec (viz ukázka).

A bylo těch historek čím dál víc a byly neuvěřitelné, fantastické, a na jejich konci stálo vždycky jasné vítězství, *abertrotzdem, am Ende steht der Sieg!* říkaly dívky. [...] jejich slovník se proměnil, z osvobození německého lidu a vytvoření *Lebensraumu* pro rasově čistý *Volksgemeinschaft* se stal boj proti židobolševismu a zamezení následnému *Entdeutschung*, z *Wunderwaffen*, zázračných zbraní, které měly zachránit uzurpovaný německý lid mimo Říši, se staly *Vergeltungswaffen*, zbraně odplaty, z *Blitzkrieg* se stala *Totalkrieg*.¹⁶

Tento úryvek současně poukazuje na paradox doby, v níž nenávistný jazyk nacistů pronikal i do komunikace mládeže, jež jeho obsahu nemohla být s to rozumět.

Podobně jako s jazykem nacistické propagandy se v textu knihy Kateřiny Tučkové setkáme také se slovní zásobou typickou pro období komunismu, a to konkrétně ve scéně, ve které se Karel snaží dopátrat pravdy o tom, jak skutečně proběhl pohořelický pochod. Jelikož oficiální informace nesedí s tím, co mu o pochodu vyprávěla Gerta, rozhodne se pátrat na vlastní pěst, což neujde pozornosti nadřízených. Během jejich společného rozhovoru plného prázdných frází a rádoby přátelských rad se jazyk posouvá do hovorové až nespisovné vrstvy jazyka, patrně za účelem navázání přátelské a důvěrné atmosféry.

Zajímavý jev, co se výběru typu písma týče, můžeme pozorovat na obálce knihy. Přebal románu, resp. jeho titul není napsán stejným typem patkového písma, jako ostatní text románu, nýbrž písmem, které připomíná gotickou frakturu, typickou pro německé jazykové prostředí.

1.9 Čas

Z hlediska rozsahu příběhu překračuje čas vyprávěného, resp. čas příběhu, čas vyprávění. Zatímco čas vyprávění se vzhledem k různému tempu čtení jednotlivých čtenářů nedá nijak přesně určit (řádově by se ale u románu brněnské spisovatelky jednalo o desítky hodin), čas vyprávěného můžeme na základě textu přibližně vytyčit. Nejzazší bod vyprávění se navrácí do počátků vztahu rodičů Gerty a Friedricha na začátek 20. let 20. století, druhou stranu časové osy uzavírá smrt hlavní postavy na počátku 90. let 20. století. Celkově se tedy příběh románu *Vyhnání Gerty Schnirch* odehrává zhruba v sedmdesáti letech.

Příběh je vyprávěn chronologicky, přičemž tempo jednotlivých kapitol knihy se různí – objevují se kapitoly, které se odehrají v rámci jednoho dne, ale i takové, které

¹⁶ TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhnání Gerty Schnirch*. S. 45.

mapují několik let osudu většinou některé z vedlejších postav. Obecně lze ale říct, že se v závěrečných pasážích tempo stupňuje. Chronologické řazení událostí je v textu několikrát narušeno retrospektivními pasážemi či anticipacemi budoucnosti.¹⁷ S prolepsi se poprvé setkáváme hned v prologu románu, ve kterém vypravěč vstupuje do okamžiku samotného vyhnání, jenž vzhledem k chronologii příběhu teprve nastane. Tuto prolepsi umožňuje fokalizace¹⁸ vyprávění prostřednictvím postavy protagonistky, protože odsun, který my jako čtenáři vnímáme jako událost budoucí, je pro hlavní postavu již událostí minulou. Jiný typ prolepse, realizovaný určitými náznaky budoucích událostí, využívá autorka románu k vytváření napětí u čtenářů (viz následující ukázky).

A netušila, že to bude na dlouhá léta poslední šťastný smích, který tak volně a svobodně vybublá zpoza jejich rtů.¹⁹

V té chvíli netušila, jak výrazně se jejich domácnost v krátké době promění. [...] ale v té chvíli [ji] ani ve snu nenapadlo nepřeborné množství věcí.²⁰

Neustálé předznamenávání špatných událostí udržuje čtenáře v nedočkavosti a zvědavosti na další vývoj příběhu.

Prostřednictvím analepsí nahlížíme do minulosti postav, především do událostí, které ovlivnily jejich současný psychický i fyzický stav, zjišťujeme, proč se postavy chovají tak, jak se chovají, a co mělo zásadní vliv na jejich vývoj. V románu Kateřiny Tučkové se ale setkáváme i s tzv. repetitivní formou vyprávění, která se objevuje ruku v ruce s analepsí – jedná se o situaci, kdy je událost vyprávěná v chronologii příběhu postavena do kontrastu s touž událostí vyprávěnou z perspektivy jiné postavy. Tímto způsobem se například dozvídáme o odlišném vztahu Gerty a Barbory k řeckému manželskému páru, jež jim byl po zmizení Karla nastěhován do bytu – zatímco Barbora si přítomnost jiných lidí v jinak chladné domácnosti matky užívala a vybudovala si k nim přátelský, skoro až rodinný vztah, Gertě byl cizí pár na obtíž a ze strachu před neznámým se před nimi snažila co nejvíce skrývat.

Časová posloupnost událostí v románu je také úzce spjata s důležitostmi jednotlivých postav. Na jedné straně sledujeme osud Gerty, chronologicky, s několika prolepsi

¹⁷ V analýze budeme uplatňovat termíny *anapalse*, pro retrospektivní pasáže textu, a *prolepse*, nebo-li anticipace budoucnosti, vycházející z poetiky G. Genetta.

¹⁸ Jedná se o pojem G. Genetta. Fokalizaci můžeme definovat jako určitou formu mediace, prostřednictvím které je čtenářům příběh prezentován. Většinou je tento úhel pohledu verbalizován prostřednictvím vypravěčem, ovšem není mu vlastní.

¹⁹ TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhnání Gerty Schnirch*. S. 28.

²⁰ Tamtéž, s. 42.

v úvodní části textu, na druhé straně se setkáváme s vedlejšími postavami, jejichž osudy poznáváme pomocí analepsí.

1.10 Prostor

Většina událostí románu o Gertě Schnirch se odehrává v Brně, v místě, kde se Gerta narodila, ve kterém vyrůstala a jež považovala za svůj domov. Brno, ve kterém Gerta žila před válkou a během ní, je popisováno jako bohaté město kultury, vzdělanosti a bujného hospodářského života. Brno bylo tím, čím bylo, díky početné německé komunitě, která ve městě žila. Němci město zvelebili a považovali jej za své. Žili s ním v symbióze. Po bombardování Brna a vyhnání Němců město ztrácí svou tvář (viz ukázka), proto když se Gerta s Johannou a dětmi po několika měsících do Brna vrací, nemohou ho skoro poznat, je pro ně cizí a k Němcům nevlídné.

Město se přeskupovalo, hýbalo, obývané byty se vyprazdňovaly, neobývané zaplňovaly, na periferiích byli noví veznění, Brno se kroutilo v poválečném zmatku, den ode dne se proměňovalo. Už to nebylo město svých obyvatel rozkročených v česko-německém sváru a zápolení, den ze dne bylo víc cizí.²¹

Na ukázce můžeme mimo jiné pozorovat, jak je popis okolního prostoru ve velké míře expresivní a subjektivní, protože je ovlivněn perspektivou postavy (v tomto případě Gerty), skrz kterou do něj nazíráme.

V důsledku vyhnání Gerta svoje zázemí ztrácí, je přesídlena do moravské pohraniční oblasti, do Perné, malé vesničky na Mikulovsku, a ocitá se tak nejen obrazně mezi dvěma různými světy – českým a německým – přičemž nepatří ani do jednoho z nich. I zde ovšem dochází k postupné proměně tváře obce. Idyličnost vesnice se s postupným budováním komunistického státu pomalu rozpadá, když do vsi přicházejí noví obyvatelé, kteří nechtějí ctít staré pořádky. V prostoru Perné s výjimkou Hermíny žádná z Němek svůj nový domov nenašla. Pro většinu z nich se stala pouze tranzitním místem pobytu, ze kterého se buď vydaly po stopách svého ztraceného domova zpátky do Brna, nebo ve znamení hledání nového útočiště přes rakouské hranice z Československa pryč.

Jelikož je kniha Kateřiny Tučkové historickým románem, jenž se už ze své podstaty částečně zakládá na pravdě, není divu, že spisovatelka v textu odkazuje ke konkrétním, reálným lokalitám. A jelikož se na dějiny díváme z pohledu Němky, objevují se často v textu názvy brněnských reálií v německém jazyce. K jejich dešifrování slouží buď přímo

²¹ TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhnání Gerty Schnirch*. S. 73.

v textu uvedený český překlad, jak je tomu v mnohých případech, nebo slovníček s názvy brněnských ulic v němčině s jejich současným českým označením na konci knihy.

Z hlediska změn prostorového uspořádání je důležitým motivem románu motiv cesty – ovšem cesty nedobrovolné, která se nevyznačuje dobrodružstvím plným zážitky, nýbrž bojem o vlastní existenci. To, že se v románu tento motiv objeví, signalizuje už jeho samotný název (viz kapitola *Titul*).

1.11 Vypravěč

Jak již bylo řečeno, pásmo vypravěče a pásmo postav je v textu Kateřiny Tučkové netradičně odděleno, dokonce dochází spíše ke stírání hranic mezi oběma typy promluv, čímž vzniká v porovnání s tradičními texty vyprávění plynulejšího rázu. Vypravěč není jednou z postav románu, existuje mimo příběh. Dalo by se o něm říct, že je vševědoucí, protože vidí i do budoucnosti, ovšem míra jeho vševědounosti je omezena perspektivou postavy, skrz kterou nám konkrétní události představuje.

Vypravěč je er-formový, ovšem ne zcela objektivní. Proti jeho objektivitě stojí například to, že ke svému vyprávění vždy volí perspektivu nějaké postavy. Dominantním fokalizátorem v textu je Gerta, setkáme se ale i s pasáží fokalizovanou prostřednictvím dcery Barbory, Gertiny matky, paní Zipfelové, Johanny, Hermíny, Teresy, Janinky nebo Karla. Změna perspektivy nastává buď v případě, že chce vypravěč doplnit tu část příběhu, kterou Gerta nezná, nebo staví Gertou zprostředkované myšlenky a názory do stínu pochybnosti, relativizuje její jedinečnou pravdu a nutí čtenáře k zamyšlení se nad danou situací, čímž jim brání přijmout Gertin pohled na fikční svět jako jediný správný – jako to například činí prostřednictvím Johanny v následující ukázce.

Nedokázala by žít jako Gertruda. Nedokázala by to snášet sama a předstírat před svýma dětma, že *allesist in bester Ordnung*.[...] Nedokázala by předstírat, že češství je jediný kořen, ze kterého její rodiče a rodiče jejich rodičů, stejně jako Gerhardtových rodičů vyrůstají.²²

Do Brna přijela Pragerdeutsche Wanderbühne. Gerta nevěřila svým očím, když si prohlížela rubriku oznámení v Rudém právu. [...] Doufala, že po ní Johanna nebude chtít, aby tam šla s ní, na německé divadlo, které by jí znovu připomnělo germánskou krev v ní. [...] Němectví v ní neexistuje. Nebylo v ní ani předtím, přestože se otec snažil.²³

Nivelizace hranice mezi subjektivním a objektivním vyprávěním se také promítá do formy výpovědi vypravěče – často se v textu setkáváme s neznačenou přímou řečí či

²² TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhnání Gerty Schnirch*. S. 311.

²³ Tamtéž, s. 271.

polopřímou řečí, vypravěč proniká do vědomí postav a jejich myšlenky pak gramaticky vyjadřuje třetí osobou singuláru (viz citát).

Při takové představě Gerta zaváhala. Co kdyby jí vzali Barboru? Co kdyby ji zbili a odvedli a Barboru nechali ležet někde na ulici, někde, kde si ji nikdo nevšimne? Co kdyby ji jako dítě poloviční Němky nikdo nenakrmil? Co by pak dělala? Ztratila by rozum, to věděla jistě.²⁴

Stejně jako pohled na okolní prostor, i hodnocení událostí a postav ovlivňuje fokalizátor, nikoliv vypravěč.

Jediná kapitola, která se vyznačuje použitím jiné než er-formové podoby vypravěče, je kapitola poslední, nesoucí název *Sólo pro Barboru*. Protože se jedná o pasáž, ve které Barbora podává velice subjektivní hodnocení života své matky, uchýlila se autorka k použití vypravěče v ich-formě. Kateřina Tučková tím současně separuje dvě generace, dva různé názory na tutéž zkušenost a dává tak čtenářům najevo, že Barbora žije svůj vlastní příběh, nikoliv příběh matky a jejích současníků, poznamenaných odsunem.

1.12 Postavy

Již z názvu knihy vyplývá, kdo bude v analyzovaném románu hrát hlavní roli. Porovnáme-li, kolik prostoru vypravěč věnuje příběhu Gerty a kolik událostem týkajících se ostatních postav, můžeme konstatovat, že text má hlavní postavu pouze jednu. Je to právě její perspektiva, která v největší míře ovlivňuje škatulkování postav na kladné a záporné, ovšem stejně jako téměř všechny ostatní postavy i Gerta se zakládá na fikci, její postava sice dle slov autorky vznikla na základě reálné předlohy, resp. vyprávění několika pamětníků pochodu, avšak nejedná se pouze o jeden předobraz, ale spíše abstrakci zážitků hned několika jedinců. Jelikož román spadá do žánru historického románu, pochází všechny postavy z přirozeného světa. Za postavy plastické a vývojové můžeme považovat ty obyvatele fikčního světa, které vypravěč použil v roli fokalizátorů příběhu (viz kapitola *Vypravěč*), protože jsme díky tomuto aktu schopni zevnitř nahlížet do jejich duševních procesů a pozorovat mentální vývoj jejich osobnosti.

Charakterizace figur fikčního světa románu *Vyhnání Gerty Schnirch* se v textu objevuje jak přímo, tzn. promluvou vypravěče o dané postavě, tak nepřímo, tj. ve vyjádřeních ostatních postav nebo v jednáních postav samotných. Jména aktérů románu jsou většinou bezpříznaková, snad s výjimkou Jany Hornové, jejíž familiární označení (Janinka) můžeme považovat za charakterizační rys vystihující její dětskou naivitu, se kterou pozoruje svět okolo sebe, a Gerty (viz kapitola *Titul*).

²⁴ TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhnání Gerty Schnirch*. S. 75.

Autorka knihy k charakterizaci postav vnější popis příliš často nepoužívá, a pokud se takový popis vyskytuje, je používán cíleně v situacích, ve kterých spisovatelka upozorňuje na odlišnost postav (jako např. při návštěvě Teresy v Brně zmíněné v kapitole *Jednotlivec vs. dějiny*). Prostřednictvím vypravěče naopak hojně nahlížíme do vnitřního světa postav – do jejich myšlenek a pocitů. Důležitou součástí každé postavy je jméno, které utváří její identitu. Jelikož se jedná o román o Němcích, resp. Němkách, prezentovaný z pohledu jedné z nich, většina jmen objevujících se v textu je německá. Zatímco v období války německé jméno přinášelo užitek či určitou formu bezpečí a jistoty, po druhé světové válce bylo symbolem zrady, již český národ utrpěl, proto si ti Němci, kteří se po válce rozhodli v Československu zůstat, museli jméno počeštit, aby sebe a svou rodinu ubránili diskriminaci stran českého obyvatelstva, čímž se sami zbavili části své identity, kterou někteří už nebyli schopni znovu nalézt.

Podrobíme-li postavy románu Kateřiny Tučkové analýze po vzoru Daniely Hodrové, zjistíme, že se aktéři daného fikčního světa pohybují někde na pomezí mezi typy postava-definice a postava-hypotéza²⁵. Jelikož jsou postavy románu spíše explicitní, tedy známe jejich dobrý nebo zlý charakter, víme, proč se chovají tak, jak se chovají, ničím nás nepřekvapují a pohybují se v jasně vymezeném prostoru, mohli bychom je označit za postavy jasně definované. Nicméně jednoznačné přiřazení k prvnímu typu brání např. porušování hranic mezi promluvami vypravěče a promluvami postav nebo upozaděný vnější popis románových figur, který otvírá prostor pro čtenářskou fantazii a interpretaci. Zatímco první argument bezesporu k vytváření modernějšího, hypotetického typu postav přispívá, vnější popis fikčních osob mohl být omezen i z důvodu vytvoření obecného obrazu vyhnané Němky, který můžeme vztáhnout na nespočetné množství konkrétních osudů.

Zda je postava konajícím subjektem či nečinným objektem v rámci svého vlastního příběhu, se v průběhu textu mění. Zpočátku, tedy v období druhé světové války, jsou (německé) postavy jednajícími subjekty, ovšem v nově nastoleném komunistickém režimu se stanou objekty, s nimiž společnost manipuluje, jak se jí zlíbí, a i přes snahu mnohých postav znovu chopit svůj osud do vlastních rukou, do konce příběhu objekty zůstávají. Jedinou postavou z vyhnaných Němek, která se tomuto scénáři dokázala vzepřít, byla Hermína (viz kapitola *Jednotlivec vs. dějiny*).

²⁵ Pojem postava-definice označuje postavu, která je explicitní, plně determinovaná, má jasně stanovený význam nebo funkci. Zatímco postava-hypotéza disponuje otevřeností a může pro čtenáře nabývat různých významů. Často čtenáře uvrhá do momentu překvapení, její zobrazení a chování můžeme hodnotit jako ambivalentní.

1.13 Symboly

Román brněnské spisovatelky oplývá velkou mírou explicitních informací, takže v textu téměř nenarazíme na symboly či místa nedourčenosti, která by příběh otevírala pro aktivní čtenářskou interpretaci. Jediný symbol, který je do textu románu zakomponován, je obraz Medúzy, ošklivé a hrůzy nahánějící antické bohyně s hadími vlasy. Poprvé se tento symbol objevuje v prologu, kde vypravěč skrz perspektivu Gerty připodobňuje skupinu mladých, ozbrojených a mocí opojených Čechů, jež horlivě vyhánějí Němce z Brna, k hadům na její hlavě. Pohled na ně má stejný účinek jako pohled na Medúzu samotnou – lidé buď zkamení (strachem), nebo (kvůli své opovážlivosti) zemřou. Stejný symbol, tentokrát v podobě obrazu od Rubense, jenž visel Oskaru Judexovi, brněnskému kancléři Regierungskommissara, v kanceláři, reprezentuje bohatství a moc nacistické ideologie. Medúza má v příběhu symbolizovat člověka jako nadčasovou krutou, běsnící a vraždící zbraň, která pouze převléká kabát a přesouvá se na stranu moci.

2. Didaktická interpretace románu

V následujícím oddíle diplomové práce představíme několik návrhů práce s knihou Kateřiny Tučkové ve výuce literatury. Vezmeme-li v potaz historické téma a náročnost textu, můžeme práci s příběhem o vyhnání Němců z Československa zařadit do hodin literatury pro děti staršího školního věku, a to nejdříve do deváté třídy, v níž se žáci s daným historickým obdobím detailněji seznamují v hodinách dějepisu. A proč pracovat zrovna s knihou brněnské autorky? Román *Vyhnání Gerty Schnirch* je dílem mladé české spisovatelky, a protože ve výuce literatury je současné tvorbě věnováno minimum prostoru, je vhodné žáky seznámit s autorkou, jejíž tvorba je v české společnosti velice oblíbená a snadno přístupná. Text se věnuje tématu, jež čas od času v médiích rozpoutá novou vlnu diskusí, jak tomu bylo např. v minulých prezidentských volbách v roce 2013, proto je vhodné podnítit kritické smýšlení žáků a seznámit je s tímto dříve tabuizovaným tématem odsunu sudetských Němců, aby si o dané problematice mohli utvořit vlastní názor. I když se nejedná o román primárně určený pro mládež, vzhledem k tomu, že je text hodně explicitní a čtivě napsaný, měli by být žáci staršího školního věku schopni textu porozumět.

2.1 Téma románu

Jak již bylo v části literárněvědné analýzy řečeno, text románu *Vyhnání Gerty Schnirch* je monotematický a první aspekt románu, s nímž by se žáci měli seznámit, je právě jeho téma. Kateřina Tučková nám představuje historické události druhé světové války, odsunu Němců a poválečného období Československa prostřednictvím perspektivy německé postavy, tudíž by bylo vhodné do kontrastu s tímto příběhem postavit ukázkou z díla, jež představuje opačný, tedy český pohled na stejnou situaci, abychom zamezili zjednodušenému vnímání problematičnosti dané situace. A protože románový příběh Gerty Schnirch vznikl na základě vzpomínek přímých účastníků těchto historických událostí, použijeme pro práci s textem výpověď jednoho z českých pamětníků. Několik takových příběhů nalezneme v knize *Neodsunuté vzpomínky: Česká zkušenost pohraničí* (PROSTOR, 2000) další z brněnských spisovatelek, Aleny Wagnerové.²⁶ Úryvky jsou za účelem lepší a časově ne příliš náročné práce s textem zkráceny, odstraněny byly pasáže příliš popisné a takové, které odbíhaly od tématu.

²⁶ Pozn. Ta samá autorka zaznamenala i paměti německých obyvatel Československa do souboru textů nesoucího název *Odsunuté vzpomínky: Zvyprávění mých sudetoněmeckých generačních vrstevníků* (PROSTOR, 1993).

S ukázkami lze jednak pracovat výhradně jako s literárním dílem, jednak je možné je vztáhnout do souvislosti s jinými předměty, což je obecně ve výuce žádoucí, aby si žáci neosvojovali kusovité informace, ale získali vzájemně propojené vědomosti a zkušenosti. Jelikož obě ukázky pojednávají o historickém tématu, obohatit práci s texty exkurzem do československých a světových dějin se přímo nabízí. Knihy obou brněnských autorek mají české společnosti pomoci se vyrovnat se svou temnou minulostí. Dějiny mají tendenci se opakovat, proto by se měli žáci prostřednictvím těchto textů poučit z chyb našich předků a snažit se předcházet jejich opakování, i když bohužel ani v dnešní době nepatří diskriminace a páchání násilí na příslušnících jiných národů k zapovězeným věcem. Během práce s texty tedy můžeme propojit zkušenost minulou se současnou a vytvořit tak vazbu s výchovou k občanství.

Následující návrh kombinuje oba přístupy, záleží tedy pouze na učitelích, jaký prostor chce a může dané problematice ve výuce věnovat. Jedná se ovšem o literární texty, které jsou primárně určeny pro práci v hodinách literatury. Samotná interpretace textů žáky, za předpokladu, že texty mezi žáky rozdělíme tak, aby každý četl text pouze jeden a teprve prostřednictvím diskuze se žák seznámí i s textem druhým, proběhne v jedné vyučovací hodině. Následná práce s texty, tedy vytvoření mezipředmětových vazeb s dějepisem nebo občanskou výchovou, zabere prostor minimálně tří vyučovacích hodin, přičemž v prvních dvou hodinách žáci shromažďují informace, na základě kterých pak vytvářejí vlastní projekt, ve třetí vyučovací hodině pak projekty prezentují před třídou a zpětně hodnotí svou práci. Ostatní úkoly patří k časově náročnějším. O tom, jaký prostor jim učitel ve výuce věnuje a v jakém rozsahu je zrealizuje, musí rozhodnout konkrétní pedagog sám.

Práce s texty Kateřiny Tučkové a Aleny Wagnerové by měla žáky dovést k uvědomění si dvou tzv. velkých myšlenek, a to:

- Naučme se tolerovat různost ostatních lidí, pokud chceme, aby ostatní tolerovali nás.
- Dějiny mají tendenci se opakovat. Abychom se vyvarovali stejných chyb, musíme je znát.

Zaměřujeme se také na splnění následujících cílů (dle Bloomovy taxonomie):

- Zapamatování
Seznámí se s dějinami československého státu v období před druhou světovou válkou, během a po ní.
- Porozumění

Žák interpretuje ukázky a vlastními slovy vyjádří jejich obsah. Vysvětlí souvislost ukázek se současným politickým děním.

- Aplikace
Diskutuje se spolužáky (a příp. hosty) o tématu textů. Řeší zadané úkoly a seznámí spolužáky s výsledky vlastní práce.
- Analýza
Provede rozbor ukázek, konkrétně literárních aspektů vyprávění a tématu.
- Syntéza
Vyvodí z konkrétních, předložených situací obecné závěry pro společenský vývoj v dané historické době i v současnosti.
- Hodnocení
Porovná svoje vstupní znalosti s informacemi, které si během práce s texty osvojí.

Texty lze v souvislosti s jejich problematikou zařadit hned do několika průřezových témat: Osobnostní a sociálních výchova (Morální rozvoj), Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech (Evropa a svět kolem nás), Multikulturní výchova (Lidské vztahy, Multikulturalita). V rámci práce s texty žáci rozvíjí kompetence komunikační, sociální a personální, občanské a pracovní.

2.1.1 Ukázka č. 1

Vyhánění Gerty Schnirch: Když se kácí les, lítají třísky

Doma se zavřela v kuchyni a chystala se připravit mléko Barboře. Pak zaslechla dusot těžkých bot po celém domě, klepání, výkřiky. V té chvíli věděla hned, že už je to tady, to, co se vzedmulo v hrudích těch čecháčků na Rathausplatz, co ten nový buditel, který to tu celé posral a sám utekl do Londýna, nasliboval. Někdo klepal na její dveře a Gerta věděla, že ji dohnaly jeho výhrůžky a sliby.

Otevřela a za dveřmi stál domovník. V ruce třimal papír, kterým jí zamával přímo před nosem. Gerta na něj pomalu zaostřila. *Vyhláška...Němci bydlící v obvodu města Brna, a to ženy a děti, dále muži pod 14 let a nad 60 let a muži práce neschopní, buďtež z města vyvedeni. Tyto osoby mohou si vzít s sebou věci, co unesou, nikoliv však klenoty a vkladní knížky... dnes, 30. května 1945 o 21. hodině...* dál nečetla. Domovník svěsil ruku s papírem, okamžik rozpačitě stál a díval se přímo do Gertiných široce rozevřených očí, pomalu mu klesala brada, jako by chtěl vyslovit dlouhé á, ale pak chraplavým hlasem řekl: – Jinak to nejde, otočil se a seběhl dolů po schodech, ani se už neohlédl.

Gerta za ním pomalu zavřela dveře a zhroutila se po jejich vnitřní straně dolů, do dřepu. Než mohl vyjít vzlyk z jejího hrdla, roznesl se bytem halasný nárek Barbory. Nedbala na něj. Hlavou ji znovu probleskla slova, které před dvěma týdny slétala z balkonu Nové radnice do rozbouřeného davu, i ta, která na ni v tichu kuchyně vykřičel Beneš až druhého dne, kdy si koupila noviny.

... Pamatujete se, jak se od jara roku 1938 na nás Hitler připravoval? Pamatujete se na to, co od roku 1934 dělal Henlein a Frank a celá jejich strana, mající ve svých řadách minimálně osmdesát procent německého lidu v Československu? A pamatujete se na jeho [Hitlerovy] válečné řeči, v nichž už kdekoho porazil a všechny své odpůrce zničil, a kdy se jeho nacistická říše připravovala, že přetrvá celé tisíciletí? Vzpomínáte na ty sprosté hrozby našemu lidu během celých sedmi let, to jejich nelidské řádění, ty Pečkovy domy, ty gestapácké kriminály a mučírny, ty koncentrační tábory, Lidice, Ležáky, a všechna ta masová řádění a vraždění?

Gerta se tehdy o stěnu svatomichalského kostela zapřela zády. Jako by najednou potřebovala pevnější oporu, která jí pomůže unést, co bude následovat. A padala silná slova a padala přesně mířená na úrodnou půdu ještě nezažitých vzpomínek. A byla pravdivá. Vždyť se to přece vědělo, i Gerta to nějak věděla, i když se to říkalo, že jsou to přehnané řeči. Lidi je přece viděli, Židy, jak odcházejí na seřadiště a čekají, až je odvezou,

celé rodiny. Všichni viděli ty, kteří jim to přáli, jak chodí okolo a nadávají jim do sviní. Dokonce i Gerta viděla, jak se malí kluci ženou za těmi, co nosili žlutou hvězdu, jak jim tahají kufry, podrážejí nohy i jak je bijí. Než Židé z ulic, obchodů a kaváren zmizeli úplně. Kdyby měli jet na Východ, jak se říkalo, a mezitím jen v táborech čekat a hrát fotbal, jak jednou viděla před filmem v biografu, tak by se asi tak netvářili. A Anička Goldová by neskočila z okna.

Tak trochu jí to přece bylo jasné už předtím, že Němcům se musí splatit stejnou mincí. Koho by to nenapadlo? Namluvili se o tom přece dost a dost. Proto taky jedni táhli jako krysy z potápějící se lodi, když už bylo jasné, že Němci válku nevyhrají. Kolik krámů a bytů zůstalo prázdných? Třeba zabraný koloniál u nich na rohu, i vila bývalého souseda ze Sterngasse Hovězáka, ze kterého se stal na začátku války Herr Hortek. Všichni takoví vzali do zaječích. A proto taky zůstala. Proč by měla jít ona, která byla po matce Češka, která chodila až do války do české školy, do kurzů pana Kmenty až do poslední chvíle, co to šlo? Proč by opouštěla Janinku, Pressburger StraÙe, kde vyrostla, jejich byt, ve kterém přivedla na svět Barboru, proč by odtud odcházela, když patřila mezi ty druhé, když měla svědomí čisté?

Jenže ji nenapadlo, že nebude čas vysvětlovat někomu, jak a pro co žila. Že nebude čas třídit lidi podle skutků, že zbude chvíle jen prohlédnout si kmenové listiny a rozdělit lidi podle toho, jestli měli na lístcích D. A podle nich zkrátka měla národnost německou. Jako jiní Němci byla vystavena nenávisti, která sálala ze všech českých Brňanů, i kluků sotva odrostlých škole. Byla bláhová, když si myslela, že se bude křičet *pryč s těmi, kteří jednali proti republice! pryč s těmi, kteří se provinili!* Byla hloupá, když si myslela, že vášně už opadly. Viděla tam v davu pod Novou radnicí přece pana Kmentu a v tu chvíli by u něj rozhodně nehledala pomoc. A vysvětlovat mu v tom amoku, že ona se cítí být po matce Češkou? Na koho se obrátit? Kdo jí potvrdí spolehlivost, kdo jí sežene ten papír, po kterém se teď všichni pídí?²⁷

Zkráceno

²⁷ TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhnání Gerty Schnirch*. S. 77–82.

2.1.2 Ukázka č. 2

Neodsunuté vzpomínky: Mnichov jsme zažili v městečku Trnávka

Mnichov pro mne znamenal ztrátu domova, který jsem milovala, a ztrátu bezpečí. Nejhorší ale bylo, jak se změnili přátelé nebo lidé, se kterými jsme dobře vycházeli. Podle mého u nás před zábořem Němci nebyli diskriminováni. Například první otcův šéf, důstojník četnictva, neuměl ani slovo česky; otec mu musel zpracovávat materiály. Šéfem polesí u nás – což byla společensky dost vysoká funkce a to panství navíc vlastnil Čech – byl Němec, který neuměl slovo česky. Pan poslanec Hodina také neuměl česky, jeho žena a jeho dcera jakbysmet. Nic se jim nedělo. Ani učitelky německé školy se česky nedomluvily. Nepotřebovaly to. U ostatních bylo úplně jedno, jestli byl Čech, nebo Němec; nějak to patlal po česku nebo po německu, když potřeboval. Češi se německy jakž takž naučili, Němci česky hůř. Všichni spolu vycházeli. To je pro mne základní životní zážitek. To nelze zapomenout. Můj bože, co to do nich vjelo a proč?

Jak válku prožíval tatínek mé přítelkyně Steffi, funkcionář Svazu rolníků, a jeho rodina, nevím, protože jsme se už nestýkali. Jestli se stal nacistou jako jeho dcera, nevím. Mám ale dojem, že ne. Syn se jim ztratil na východní frontě a oni oba koncem války spáchali sebevraždu. Steffi zůstala sama. Navštívila jsem ji hned v roce 1945. Mne to tak táhlo do Trnávky, že jsem to nevydržela, a jakmile jsem dokončila školu, okamžitě jsem se tam rozjela. Chtěla jsem ještě honem navštívit všechny známé a zašla jsem taky za svou bývalou kamarádkou Steffi. Byla zdrcená, vyprávěla mi, jak je přepadávají ruští vojáci a že jeden z četníků, někdejší podřízený mého táty, je zachraňoval a schovával. No a ona že je připravena na odsun. Mně jí začalo být líto a zeptala jsem se, jestli jí můžu nějak pomoci. Řekla ne, já jsem byla *nazi*, já musím jít. Říkala to docela klidně. Ale po odsunu jsme od ní dostali velmi nenávistný dopis, protože přišla do velice špatných poměrů; oni v Německu nebyli moc laskavě přijímáni. Byli taky jiní. Já ten rozdíl dodnes cítím a okamžitě rozeznám sudetského Němce od říšského, i když se ke mně chovají stejně. Říkám, že to poznám i na talíři na jídle, a sudetský Němec je mi přitom bližší, protože velká část z nich má porci české krve a jsou nám bližší i způsobem života.

Po tom nenávistném dopise jsem se odmítla se Steffi stýkat, ale ona k nám jednou přijela s celou rodinou. Ještě pořád z ní sálala nenávist. Koncentráky, říkala, vždyť my jsme o tom nevěděli. Jenže já jí povídám: Ale měli jste vědět. Steffinko, měli, proč jste se nezajímali? My jsme měli jinačí starosti, odpověděla mi.

Stýská se mi dodnes. Ta krásná krajina a pěkná atmosféra mezi lidmi, která tam panovala, to je pořád můj domov. Stýská se mi, a proto dovedu pochopit stesk sudetských Němců. Ovšem nemůžu zapomenout na tu strašlivou změnu, která nastala, když ucítili zbraně. Najednou byl Čech, lhostejno kdo, ale Čech, jejich úhlavním nepřítelem a bylo potřeba ho zničit. Najednou. Vztah k Němcům je v mém případě stále velice opatrný. Bojím se té strašné změny, jíž jsou Němci schopni. Myslím si, že my jsme klidnější a přizemnější na to, abychom se nechali tak masově zfanatizovat.

Jistě, revoluční gardy pamatuju taky, bylo mezi nimi mnoho kolaborantů, kteří si takhle čistili štít. Nejhorší je, že se to naši lidé učili od Němců. Do roku třicet osm nikoho nenapadlo, že by mohlo dojít k něčemu takovému, jako byl brněnský pochod. Neměli jsme se to naučit, ale v každém národě jsou slabší charaktery. Jenže musím taky říct, že bohužel pětadevadesát procent sudetských Němců hlasovalo pro Henleina. Kdyby to byla polovina, už by se to dalo posuzovat jinak, ale pětadevadesát procent!

Nikoho nenapadlo, že by k tomu mohlo dojít. Dětské pranice bývají na běžném pořádku, ale představte si, že žijete v domě, kde jsou všichni sousedi slušní, příjemní, vzájemně se zdraví, dobře spolu vycházejí, a nejednou zničehonic okované boty, bílé podkolenky, těžko na ten obraz zapomínám. Nejhorší je, že naši se nesměli bránit.

Když přijedu do Německa, jsou ke mně všichni milí – sudetští i říšští Němci; mám tam opravdové přátele, kteří se ke mně chovají velice hezky. Jsem hluboce přesvědčená, že Německo je dneska demokratický stát. Ovšem v demokracii žila jen část Němců a je to teprve padesát let. Já u sudetských Němců cítím často nostalgii: Jak jste mohli, vždyť jsme s váma žili dobře, jak jste nás mohli vyhnat? Co jsme vám udělali, čím jsme vám ublížili, že jste takhle začali? Jenomže kdo začal?²⁸

Zkráceno

²⁸ WAGNEROVÁ, Alena. *Neodsunuté vzpomínky*. S. 60–66.

2.1.3 Návrh pracovního listu k interpretaci textů

Pracovní list k interpretaci ukázky

Pracuj samostatně. Přečti si text a vypracuj následující úkoly / zodpověz otázky:

1. Shrň v 5–7 větách děj ukázky.

2. Vyber správnou odpověď.

- a) Příběh vypráví vypravěč ve 3. os. č. jed., který není jednou z postav vystupujících v příběhu.
- b) Příběh vypráví vypravěč ve 3. os. č. jed., který je současně jednou z postav vystupujících v příběhu.
- c) Příběh vypráví vypravěč ve 1. os. č. jed., který je současně jednou z postav vystupujících v příběhu.

3. Vyjmenuj a charakterizuj (alespoň 2 přídavnými nebo podstatnými jmény) postavy vystupující v ukázce.

4. O jakých národnostech text pojednává? Je charakter daných národů popisován jako kladný, neutrální nebo záporný? Rozhodni a zdůvodni svou odpověď.

5. Pokus se vymezit časové období, ve kterém se děj ukázky odehrává. Zaznamenej jmenované události československých dějin na časovou přímku.

časová přímka

6. Napiš, kde se příběh odehrává. Zůstává prostředí, ve kterém žije, pořád stejné nebo se proměňuje? Podtrhni v textu pasáž, ve které ses informaci o charakteru prostředí dočetl(a).

7. Zamysli se nad tím, jak mohl vypadat život po válce

a) Němky Gerty Schnirch,

b) české ženy z Trnávky.

V čem si myslíš, že by se lišil? Komu se podle tvého názoru mohlo žít lépe a proč?

2.1.4 Návrh práce s ukázkami

Zahájení pracovní činnosti

V úvodu práce s oběma ukázkami můžeme volit různé způsoby zahájení činnosti. Jelikož jsou texty dva a mají delší rozsah, je vhodné postupovat tak, aby se všichni žáci neseznamovali s oběma ukázkami, ale pracovali buď ve dvojicích nebo ve skupinách, jimž učitel jeden z textů přidělí. Páry či skupiny po přečtení svého textu shrnou jeho obsah pro ty, co jej nečetli, čímž se otevře prostor pro diskuzi – žáci se pokusí společnými silami přijít na to, jaké je téma obou textů. Další možností je napsat nadpisy obou textů na tabuli a nechat žáky vytvářet hypotézy o tématu textů, jež si následným přečtením vybraných ukázek potvrdí či vyvrátí. Vyučující také žáky upozorní na to, že pracují s texty různého charakteru, resp. že jedna ukázka obsahuje příběh fiktivní, druhá skutečně prožitý. Po dočtení úryvků z knih by měli být schopni rozhodnout, který text je který.

Interpretace textů

Jakmile se žáci seznámí s obsahem textů, pokusí se jej interpretovat. Učitel k tomuto účelu poskytne pracovní list (viz *Návrh pracovního listu k interpretaci textů*), jenž budou žáci samostatně vyplňovat. Žáci analyzují pouze text, který četli. Interpretace se zaměřuje na analýzu vypravěče, postav, vyprávěného času a prostoru. Zamyslí se také nad tím, jak se mohly dále vyvíjet osudy protagonistek obou příběhů. Kontrola vyplněných pracovních listů proběhne formou diskuse ve třídě, v rámci které se žáci seznámí i s obsahem a charakterem textu, který nečetli.

Další práce s texty

Interpretace nám otevírá několik dalších možností práce s tématem textů. Jak již bylo řečeno, můžeme vytvořit mezipředmětovou vazbu v rámci výuky literatury a dějepisu. V ukázkách se vyskytuje několik jmen (Adolf Hitler, Edvard Beneš, Konrad Henlein, Karl Hermann Frank) a velké množství pojmů (Sudety, Mnichovská dohoda, gestapo, koncentrační tábory, Lidice a Ležáky, Benešovy dekrety, revoluční gardy, odsun Němců) souvisejících s událostmi před druhou světovou válkou, během ní a po ní. Mnohé z pojmů a jmen budou schopni žáci přiblížit i bez odborné literatury či práce s internetem, ovšem učitel musí počítat s tím, že znalosti dětí nebudou příliš hluboké.

Žáci se nejprve pokusí (za pomoci učitele) všechna jména a pojmy v textu vyhledat a společně sepsat na tabuli. Třída společně vytváří hypotézy, vlastní definice pojmů a přisuzuje základní charakteristiku historickým osobnostem. Následně učitel vyzve skupiny či páry, ve kterých žáci už od začátku výuky pracují, aby si vybrali jednu osobnost

nebo jeden z pojmů, o kterém by se chtěli dozvědět více informací. Tyto informace pak budou žáci čerpat buď z odborné literatury (učebnice, encyklopedie), již dá učitel dětem k dispozici, nebo z internetu. Možnými výstupy práce žáků jsou vlastnoručně vyrobený plakát, komiks, ale i prezentace nebo divadelní scénka žáků. Získané informace pak mohou žákům sloužit jako vodítko k rekonstrukci historických událostí obsažených v textu a k opravě jejich časové posloupnosti, naznačených na časové přímce již během interpretace ukázek.

Práci s interpretovanými texty lze vnést i do výuky občanské výchovy a to tak, že přeneseme zkušenost postav příběhů na regionální zkušenost s válkou. Žáci se mohou seznámit s významnými událostmi jejich obce ze záznamů v místní kronice, mohou navštívit muzea či sbírky věnované tomuto historickému období, absolvovat besedu s pamětníky, historiky nebo zhlédnout projekci historického dokumentu.

Historické téma bychom také mohli přenést do současnosti. Vzhledem k tomu, že žijeme v multikulturním světě, setkáváme se velmi často s cizinci, s lidmi různých národností a mnoho z nich s námi dokonce žije na území České republiky. Učitel by měl žáky vést k porozumění odlišnosti lidí, kterých bychom se neměli bát, ale vnímat je jako obohacující prvek naší společnosti. V rámci posilování tolerance žáků k lidem odlišné národnosti může učitel uspořádat cyklus přednášek o různých národnostech žijících v České republice, a to nejlépe přímo s hosty cizího původu, aby si žáci uvědomili, že mezi námi i dnes žijí kultury (a vlivem uprchlické krize je jich čím dál více), jež nejsou příliš vřele ostatními přijímány nebo jsou dokonce diskriminovány, stejně jako tomu bylo v minulosti, např. v období nacismu a komunismu.

V návaznosti na předchozí úkol by mohl učitel žáky seznámit s velice aktuálním projektem HateFree Culture, který se snaží prostřednictvím internetu a tváří slavných osobností bojovat proti předsudkům ve společnosti, které často vedou k násilí páchanému na lidech ze strachu z neznámého.²⁹ Projekt se snaží formou videí a obrázků s nenávisťnými komentáři upozornit na netoleranci určitých skupin společnosti či vlastností daných osob. Žáci by si mohli zahrát na spoluvůrce daného projektu a vytvořit plakát, na kterém by publikovali vlastní zkušenost s obdobnými situacemi, a to přímo na své vlastní osobě (tzn. připsali by komentář k vlastní fotografii či portrétu). Na plakátu by měl stát výrok, který byl na žakovu adresu někdy pronesen, zjednodušoval a omezoval jeho podstatu na jediný rys jeho osobnosti, urážel ho a přitom nebyl pravdivý. Výsledek práce

²⁹ HATEFREE [online]. [citováno 2015-12-04]. Dostupné na: <<http://www.hatefree.cz/o-nas/o-hate-free>>.

žáci prezentují před třídním kolektivem a vysvětlí, co na svém plakátu znázornili. Aby učitel odboural stydlivost žáků nebo jejich neochotu pracovat na tak osobním projektu, může vytvořit obdobný plakát i o své osobě a žákům jej odhalit.

2.2 Motiv ztráty domova

Druhý návrh práce s knihou Kateřiny Tučkové *Vyhnání Gerty Schnirch* opět postavíme na konfrontaci dvou ukázek. Texty ovšem tentokrát nespojuje jedno společné historické téma, jako tomu bylo v návrhu předchozím, nýbrž stejný motiv, a to konkrétně motiv ztráty či nedobrovolného opuštění domova. Zatímco protagonistka románu brněnské spisovatelky je ze svého domu vyhnána násilím kvůli svému německému původu a na základě Benešových dekretů pozbývá veškerého nároku na svůj majetek, hlavní hrdinka románu *Rybí krev* Jiřího Hájíčka, z něhož pochází druhá ukázka, musí domov opustit kvůli vybudování vodní nádrže, zásobárny vody pro chladicí věže jaderné elektrárny Temelín, sice také nedobrovolně, ovšem ne zcela bez náhrady. Úryvek z románu jihočeského autora byl za účelem snadnější práce s textem zkrácen o popisné pasáži.

Na rozdíl od didaktické interpretace pracující s tématem knihy, která se zaměřovala spíše na racionální stránku žákovy osobnosti (tedy především znalosti), se v druhém návrhu pokusíme rozvíjet jeho emocionální stránku. Budeme pracovat především s jeho vlastní zkušeností a schopnostmi pozorovat věci okolo sebe.

Úkoly, jež tento návrh práce s textem obsahuje, se okrajově dotýkají dalších vyučovacích předmětů zaměřených především na rozvoj estetického cítění, tedy výtvarné a hudební výchovy. Vzhledem k současnému společenskému dění je vhodné téma ztráty domova spojit i s výukou zeměpisu nebo občanské výchovy a podnítit žáky k diskuzi na téma uprchlická krize. Je důležité vést žáky ke kritickému myšlení a utváření vlastních názorů na toto téma, aby bezhlavě nepodléhali vlivu českých i světových médií a jejich xenofobním náladám. Samotnou interpretaci textu budou mít žáci ve svých rukou. Ostatní formy práce jsou spíše určeny pro práci v kolektivu. Na výuku s následujícími ukázkami a úkoly potřebuje učitel minimálně čtyři až pět vyučovacích hodin. Dvě vyučovací hodiny připadnou na čtení a interpretaci ukázek, další dvě až tři hodiny pak na vypracování a prezentaci úkolů k tématu četby.

Tzv. velká myšlenka, jíž by se měli žáci během práce s texty dobat, se váže k uvědomění si důležitosti vlastního domova a všech lidí, kteří ho utváří.

- Vážme si svého domova a svých blízkých, protože nikdy nevíme, kdy o ně(j) můžeme přijít.

Práce učitele s žáky vede k naplnění následujících cílů (dle Bloomovy taxonomie):

- Zapamatování
Žák reprodukuje obsah přečteného textu.
- Porozumění
Formuluje otázky, prostřednictvím kterých ověří pochopení textu ze strany spolužáků i své vlastní.
- Aplikace
Diskutuje se spolužáky o svých pocitech a na základě přečteného textu se vcítí do pocitů druhých.
- Analýza
Analyzuje důvody opuštění domova z hlediska času a příčiny.
- Syntéza
Informace a pocity spojené s četbou textů aplikuje při popisu vlastního domova.
- Hodnocení
Porovná výsledky své práce s prací ostatních spolužáků.

Jak již bylo řečeno, návrh se zaměřuje především na rozvoj citové stránky osobnosti žáků, proto lze práci s ukázkami zařadit do průřezového tématu Osobnostní a sociální výchova (Osobnostní rozvoj, Sociální rozvoj, Morální rozvoj). V souvislosti s diskuzí na téma uprchlická krize by se výuka mohla dotknout i tématu Mediální výchova (Kritické čtení a vnímání mediálních sdělení). Zadané pracovní úkoly rozvíjí kompetence k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské a pracovní.

2.2.1 Ukázka č. 1

Vyhnání Gerty Schnirch: Když se kácí les, lítají třísky

Kateřina Tučková

– Gertruda Schnirchová, no že jsi to ty? křikla na ni dívka v černém, žlutou výšivkou lemovaném šátku v montérkách, když Gerta scházela s ostatními německými ženami a se Zipfelovou v čele po schodech ze sokolovny.

Gerta si snažila vybavit, odkud ten rozesmátý obličej s širokými plnými rty a doličky ve tvářích zná.

– No to jsem já, Jana Tvrdoňová, ze Sterngasse, ze stejného baráku, už víš?

Gertě se náhle vynořil její obraz v paměti. Plavá dívka jak ze žurnálu Svazu německých dívek, s jemnými vlnkami vlasů kolem obličeje panenky, schází po schodech dolů, pohupuje taškou, v níž cinkají sklenice od mléka, a zdraví Gertu, která právě zamyká dveře bytu.

– Aha, hlesla Gerta.

– Tak i tebe takhle vykvartýrovali? A to prosím tě věděli, že máš českou maminku?

Gerta pokrčila rameny.

– No to je hrozné, tohleto, otočila se Jana ke stejně starému chlapci, který vedle ní stál se sklenicí piva v ruce.

– To je Němka, jo? zeptal se tiše.

– Gerto, v Rovnosti to psali, hned jak jste všichni odešli z baráku... jen z naší ulice vystěhovali možná patnáct rodin, fakt děsné. Ale psali, že to byla chyba, že to nebylo správně pochopené, víš, jak to pochopili u Zbrojovky... tam se to zorganizovalo, víš?

Gerta se zastavila a nadhodila si Barboru v náručí. Ostatní dívky a ženy z chalupy staré Zipfelové procházely kolem.

– A cože se psalo? zeptala se Gerta.

– No že to jako byla chyba, že vás neměli tak vyhnat... že se to pochopilo jako vyhnání, ale tak nějak spíš omylem, nebo co. A že vás měli jen na čas vyvést za město, abyste se pak jako mohli zase vrátit a pak by vás s Červeným křížem vyvezli do Německa.

– Všechny? zavrtěla hlavou Gerta. Jana se zarazila, pokrčila rameny a s koutky úst stočenými dolů se ohlédla po chlapci.

– No já nevím, všechny asi ne. Někteří jsou tam doteď, třeba zrovna Bürgerovi taky nemuseli. Nebo Böhringerovi, ale ti byli antifašisti, žejo.

Gerta kývla.

– Víš, tys asi taky nemusela, když máš českou maminku, že. To právě psali v té Rovnosti, že to bylo hrozně zmatené a živelné a že se nikdo nedíval napravo ani nalevo, ale že se prostě rozhodlo hnát a bylo... psali o tom, jako že když se kácí les, tak lítají třísky, no... to je mi líto, že seš tady i ty.

– Jano, a nevíš, jak je to teď? Nemyslíš, že bych se mohla vrátit domů, když se píše, že to byl omyl?

konec první části

Jana vložila ruku, ve které nedržela sklenici s vínem, do kapsy.

– Kam domů? Jako na Sterngasse? Teda teď je to Hvězdová.

– Co se psalo v těch novinách, kdy se budeme moct vrátit? naléhala Gerta.

– No to tam nepsali. Sice psali, že to byla chyba... ale ty nevíš, že Němcům propadl majetek? Já myslela, že ti to někdo řekl...

Gerta se nervózně ohlédla po ostatních dívkách, které už po dvojicích mizely ve tmě mezi předzahrádkami domů.

– Tady se nic neví, vždyť víš, že jsme tu na práci... nikdo mi nic neřekl. Tak ty nevíš, náhodou, jak to teď bude? Kdy se budeme moct vrátit domů, jestli se teda píše, že to byla chyba.

Jana zavrtěla hlavou:

– No tak o tom se ještě nepsalo, teda aspoň v červnu a v červenci. Ale já nevím... ono to asi nepůjde. Ve vašem bytě už někdo bydlí... to ony jsou teď v Brně takové škatule hejbejte se, víš.

V Gertě hrklo.

– V našem bytě někdo bydlí? A co naše věci?

– No to já nevím... ale asi tam jsou, nebo se musely odevzdat, to já nevím. Ale ve vašem bytě bydlí nějaká rodina, prej nějaký válečný invalida nebo co, já fakt nevím.

– A co Friedrich, nepřišel domů Friedrich?

– Gerto, já vážně nevím... teď se tam toho dělo tolik, víš. Friedricha jsem neviděla, ale máma říkala, že od někoho slyšela, že tvůj táta v Brně zůstal. Teda prej je na Kounicových kolejích, víš, co tam je.

Gerta kývla hlavou.

– Schnirchová, rozlehlo se z ulice, kam zašla skupina Zipfelčinych dívek, – Schnirchová, rychle!

Kývla hlavou, Jana za ní cosi zamumlala a Gerta se rozběhla s rukou přiloženou k Barbořině hlavičce za skupinou žen.³⁰

³⁰ TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhnání Gerty Schnirch*. S. 197–200.

2.2.2 Ukázka č. 2

Rybí krev: 1986

Jiří Hájiček

Petr mě bral k nim do vsi a to byl pro mě únik a záchrana. Přemlouval mě, ať zůstanu s ním v chalupě. Líbilo se mi tam. V jedné sednici, kde se neuklízelo, byla stará vyřezávaná kolíbka. A elektrárenská věž za lánem pole, která byla vidět z okna jeho ložnice, už byla vyšší než desetipatrový panelák. Četla jsem Petrovi v posteli novinový článek, podle kterého budou chladicí věže čtyři a každá bude dvakrát vyšší než budějovická Černá věž. Petr říkal, že nám staví za humny nový Černobyl. Když jsme rozložili výtisk jednoho *Rudého práva*, zakryl novinový papír celou širokou postel. Nás s Petrem chytaly záchvaty zoufalého smíchu, protože tomu, co se psalo uvnitř, nešlo věřit ani při nejlepší vůli. Předčítala jsem nahlas rozhovor s hlavní hygieničkou ČSSR o zvýšené radioaktivitě. Z jejích nekonkrétních odpovědí se nikdo nic nedozvěděl. Jediná rada k prevenci zněla, umývat si řádně ruce a mýt před požitím ovoce a zeleninu. Zpravodajství z jaderné havárie v Černobylu se postupně měnilo v zuřivé napadání západních států, které prý zneužívají nehody k útokům proti socialistickým zemím.

V stoleté venkovské chalupě určené k demolici jsem se cítila šťastná a zároveň mi připadalo, že jsme s Petrem dva trosečníci, které nikdo neslyší, nevidí, nikdo je nehledá. Sáhla jsem po láhvi vína, která stála u postele. Roztržená obálka z budějovické pedagogické fakulty ležela na přikrývce před námi. V dopise mi sdělovali datum imatrikulace. Připili jsme si na to skleničkami od hořčice, jiné v Petrově kuchyni nebyly. Znovu jsem se podívala na obálku. Na adresu k našim do vsi nařukanou strojem. Za rok a půl už ta adresa nebude existovat. Ani vesnická jednotřídka, kde jsem chtěla učit. Všechno jako by se rozpadalo, všichni někam mizeli.

Z chodby bylo slyšet, jak někdo zabouchal na dveře. „Hani, obleč se, je tu pan Berták. Chce něco napsat na stroji.“ Přetáhla jsem si přes hlavu triko a navlékla se do kalhot. Bez přemýšlení jsem vzala dva čisté listy papíru, vložila mezi ně kopírák a natočila je na válec. Sedla jsem si na vysoký polštář a čekala, co budeme psát.

konec první části

„Zakázali pohřbívat na hřbitov, kde jsou pochovaní moji rodiče a rodiče mých rodičů.“

Pan Berták pokyvoval hlavou a díval se střídavě na Petra a na mě.

„Leží tam i moje žena. Už pátej rok. Chci tam bejt jednou taky pochovanej. Se svejma.“

Petr mi položil ruku na paži. Napřímila jsem se na židli, zadívala jsem se na své prsty položené na klávesách a nadechla jsem se.

„Tak můžeme to naformulovat třeba takhle, pane Berták: *Žádám o výjimku ze zákazu pohřbívání na hřbitově při kostele sv. Prokopa...*“

Soused zbystřil, kývl a Petr doplnil dalších pár slov, a tak jsme všichni tři skládali větu po větě do té podivné supliky. Psací stroj se rozdrnčel a litery vytloukané do papíru se řadily vedle sebe, až vytvořily úhledný odstavec. Dvojitá mezera. Josef Berták. Adresa, datum narození. Vytáhla jsem list ze stroje. Pan Berták držel v rukou dopis a četl. Jednou nahlas a podruhé si text jen tak drmolil pro sebe. Rozmáchně podepsal list těžkou ztuhlou rukou.

„Originál pošlete na Energoinvest, strejdo, a kopii na MNV,“ řekl Petr.

Dívali jsme se ze vrat za ním, jak jde přes náves. Trochu už ohnutý, ruce svěšené podél těla a štít jeho chalupy se dvěma výklenky a letopočtem na fasádě svítil na návsi jako velký bledý obličej plný strachu.

Z vesnice zůstalo posledních pár stavení, kterým už chyběly střechy, rámy oken a ploty kolem zahrad byly stržené. Stromy vyporážené, sloupy veřejného osvětlení ležely vedle cesty vedoucí na bývalou náves. Na pláni stály stavební stroje, už nebylo poznat, kde ves končila, silnice už byla místy rozbitá, pláty asfaltu vytrhané.

„Vůbec si nedokážu představit, že nás tohle čeká.“

„Vám zbourají jen třetinu vsi,“ řekl Petr, „ale ta naše zmizí celá.“³¹

Zkráceno

³¹ HÁJÍČEK, Jiří. *Rybí krev*. S. 151–155.

2.2.3 Návrh práce s texty

Vstup do tématu

Stejně jako v prvním didaktickém návrhu práce s románem Kateřiny Tučkové i práce s ukázkami druhého návrhu započne pomocí metody předvídání, tentokrát s obrázkovým podnětem (viz obrázek č. 1).

Obrázek č. 1³²

Žáci v rámci společné diskuze přemýšlí nad možným pojítkem těchto čtyř obrázků a snaží se přijít na téma jejich následující četby, tj. opuštěný či ztracený domov. Metodou brainstormingu pak společně vytvoří tabulku či myšlenkovou mapu, do které zaznamenají, proč v dnešní době lidé krátkodobě nebo dlouhodobě opouští své domy, a v jakých případech tak činí dobrovolně či nedobrovolně. V souvislosti s tím by měl učitel připomenout současný celosvětový problém vznikající přílivem velkého množství

³² Obrázek č. 1 vznikl jako koláž ze samostatných obrázků dostupných na následujících odkazech: vpravo nahoře <<http://www.novinky.cz/zahranicni/blizky-a-stredni-vychod/355536-stale-vic-syrskych-a-irackych-uprchliku-zoufale-potrebuje-pomoc.html>>, vlevo nahoře <<http://adimedia.cz/pomahame/>>, vpravo dole <<http://www.teraz.sk/fotodennik/zaplavy-v-norsku/48626-fotografia.html>> a vlevo dole <<https://zachranny-kruh.cz/odchod-z-domova.html>>.

migrantů z Afriky a Asie a nechat žáky posoudit, do jaké ze jmenovaných skupin příčin odchodu z domova by migrace těchto lidí spadala.

Po úvodní diskuzi učitel žákům sdělí jména knih a ukázek, které budou vzápětí číst a nechá děti hádat, který z předem nashromážděných důvodů mohl postavy těchto románů k opuštění domova vést. Svou teorii pak mohou během čtení ukázek upravovat a po četbě se spolužáky zhodnotit, kdo dokázal důvod opuštění domova románových figur odhadnout nejlépe.

Čtení a interpretace textů

Proces čtení probíhá společně v rámci celého třídního kolektivu. Žáci se nejprve seznámí s jedním textem, přičemž každý text je rozdělen do dvou částí. Konec prvního úseku je přímo v textu (pro vyučujícího) označen, žáci ale text dostanou po částech. Nejprve si děti přečtou první část ukázky č. 1. Po přečtení ve dvojicích utvoří zhruba tři až pět otázek k ověření porozumění textu, které pak v rámci celé třídy společně s učitelem ověří. Otázky by se měly týkat jednak informací, na které mohou žáci nalézt odpověď přímo v textu, jednak otázek, které s textem souvisejí, ale odpovědi na ně v textu žáci nenajdou. Před čtením druhého úseku textu žáci předvídají, jak bude příběh dále pokračovat. Ukázky byly účelně rozděleny v místě, kde dochází k důležitým zvrátům ve vyprávění, aby se žáci museli zamyslet nad smyslem přečteného a pokusit se naznačit další možný vývoj. Přečtením druhé části textu si pak svoje hypotézy ověří nebo vyvrátí. Kontrola porozumění obsahu textu opět proběhne formou otázek vytvořených dětmi samotnými. V rámci společné diskuze se pak snaží přijít na to, co vybrané ukázce mohlo předcházet. Stejný postup je aplikován i u druhého textu.

Další úkoly

Prvním z možných úkolů vztahujících se k tématu opuštění domova je slohový úkol v podobě e-mailu či dopisu, jenž žáci napíší svému kamarádovi, resp. své kamarádce, ztotožněné(mu) s jednou z hlavních postav přečtených příběhů, a ve kterém by se měli snažit dodat adresátovi psaní útěchu a povzbuzení v jeho těžké životní situaci. Někteří mohli situaci spojenou s opuštěním domova vlivem stěhování nebo jiné okolnosti zažít, některým zase může vcítění se do neexistující postavy činit problém, proto by měl učitel s žáky před samotným vypracováním úkolu otevřeně pohovořit o pocitech, které opuštění domova v člověku vyvolává. Hotové slohové práce pak dobrovolníci mohou přednést před třídou.

V rámci druhého úkolu žáci libovolnou výtvarnou technikou nakreslí obrázek, který vystihuje jejich domov. Učitel se žáky nejprve vede diskuzi o tom, co všechno domov utváří – tedy jaké osoby, zvířata, věci, místa apod. – a myšlenky žáků zaznamenává na tabuli. Každý žák pak sám zapřemýšlí nad charakterem svého domova a pokusí se barvami a kresbami jeho atmosféru zachytit na papír. Práce mohou zůstat anonymní, učitel je může vyvěsit ve třídě a spolužáci tak dostanou možnost poznat svoje spolužáky z jiného pohledu – mohou hádat, kdo kreslil jaký obrázek.

Dalším ze způsobů práce s úryvky románů *Vyhnání Gerty Schnirch* a *Rybí krev* je hudební kvíz. Jelikož nejznámější českou písničkou o domově je naše státní hymna, může učitel rozšířit znalosti žáků z výchovy k občanství prostřednictvím hádání státních hymen našich sousedů a velkých světových mocností, které většina žáků, především z vysílání různých sportovních akcí, jistě zná. Žáci by mohli pracovat ve skupinkách soutěžit mezi sebou v počtu poznanych melodií a správně zodpovězených otázek o zajímavostech nebo vzniku vybraných národních hymen. Učitel by také mohl žáky seznámit se studentskou hymnou či hymnou Evropské unie nebo s dětmi projít texty vybraných hymen za účelem posouzení toho, zda v nich (stejně jako v naší národní hymně) hraje domov nějakou roli.

Poslední úkol, který by mohl práci s ukázkami ozvláštnit v případě, že by se učiteli podařilo zajistit potřebné pomůcky, je psaní na psacím stroji. V dětech dnešní počítačové generace vyvolává představa psaní na psacím stroji komické reakce, proto by je práce s tímto přístrojem mohla nadchnout. Každý žák by si mohl vyzkoušet, jak se na stroji píše a v případě zájmu by učitel mohl uspořádat soutěž v rychlosti přepsání předem zadaného textu.

2.3 Motiv sexuálního zneužívání uvnitř rodiny

Třetí návrh práce s knihou Kateřiny Tučkové se opět soustředí pouze na jeden z motivů textu, a to na problém násilí a následného znásilnění uvnitř rodiny. S tématem lidské sexuality, jejími zdravými i nezdravými formami se setkávají žáci vyšších ročníků už na základní škole. První sexuální zkušenosti dnes podle průzkumu Sexuologického ústavu 1. LF UK a VFN v Praze dospívající mládež získává v rozmezí patnáctého až osmnáctého roku života.³³ Jelikož negativní zážitky získané v tomto období mohou ovlivnit vnímání a prožívání vlastní sexuality na celý život, měli by žáci vědět, co se ve společnosti obecně považuje za zdravou a co za nezdravou formu sexuálního života.

³³ WEISS, Petr – ZVĚŘINA, Jaroslav. *Sexuální chování české populace* [online]. [citováno 2015-11-27]. Dostupné na: <<http://www.urologiepropraxi.cz/pdfs/uro/2009/03/02.pdf>>.

V případě, že se ocitnou v situaci, kdy je bude někdo k tomuto intimnímu aktu nutit, měli by vědět, jak se mu pokusit předejít nebo se alespoň s jeho následky vypořádat. Na poznání tohoto zážitku prostřednictvím postavy smyšleného příběhu bude postavena práce s další ukázkou z knihy *Vyhnání Gerty Schnirch*. Tentokrát se omezíme pouze na práci se jmenovaným románem.

Úkoly, které návrh didaktické interpretace obsahuje, jsou zaměřeny na rozvoj zdravého, kritického uvažování, rozvíjí emocionální stránku žákovy osobnosti, ale např. i jeho fyzickou zdatnost. Nachází se na pomezí literatury, občanské či rodinné výchovy a tělesné výchovy. Interpretace ukázky probíhá v rámci třídního kolektivu společně, je moderována vyučujícím, který žákům klade otázky jednak na ověření pochopení textu, jednak vedoucí k přemýšlení nad daným tématem. Ostatní úkoly jsou určeny pro skupinovou práci. Analýza textu zabere zhruba jednu vyučovací hodinu, další práce s textem vyučovací jednotky tři až čtyři.

Interpretace textu, jeho tématu a vypracování všech zadaných úkolů pojí jedna tzv. velká myšlenka:

- Nikdo nás nemůže nutit do nechtěného pohlavního aktu, proto musíme vědět, jak se v dané situaci ubránit a dále ji řešit.

Práce žáků povede k dosažení následujících cílů (dle Bloomovy taxonomie):

- Zapamatování
Žák pojmenuje téma textu a reprodukuje jeho obsah pomocí otázek učitele.
- Porozumění
Objasní podstatu situace, ve které se protagonistka příběhu nachází.
- Aplikace
Diskutuje o možnostech řešení obtížné životní situace spojené se znásilněním uvnitř rodiny.
- Analýza
Analyzuje traumatizující životní situaci protagonistky a uvede její alternativní řešení v dnešní době.
- Syntéza
Ze vzorových situací vyvodí závěry pro jednání v podobných reálných situacích.
- Hodnocení
Diskutuje o interrupci, uvádí argumenty pro a proti tomuto zákroku.

Návrh pracujících s tématem sexuálního zneužívání uvnitř rodiny spadá do průřezového tématu Osobnostní a sociálních výchovy (Morální rozvoj, Osobnostní rozvoj). Během plnění zadaných úkolů žáci rozvíjí kompetence k řešení problémů, kompetence komunikativní, sociální a personální či pracovní.

2.3.1 Ukázka č. 1

Vyhnání Gerty Schnirch

Kateřina Tučková

Pelyněk černobýl. Na stinných rumišťích, u cest, v křovinách, na březích a na náspech, v letním horku. Trsy s lodyhami tuhými, hranatými, větvenými, s červenavou slupkou kolem dutého jádra. Dolní listy řapíkaté, deset dvanáct centimetrů dlouhé, lodyžní listy zase menší, přisedlé. S bílou spodní stranou, jako by byly plstnaté. Květy. Drobné, žluté, hnědožluté. Trubičky květů zapíchané do zelenavého koláče, když kvítky vypadají, zbude jen malý zelených bochánek s množinou prázdných puntíků.

konec první části

Naplnit jednu čajovou lžičku, z níž se drobné kvítky vysypou na dno porcelánového hrnku, voda na plotně už bublá.

Tis červený. Kolik je padesát gramů jehličí? Plná dlaň, ne víc. Je to jed, na něj se umírá. Padesát gramů, ne víc, raději méně. Na dně hrnku drobné jehličky překryjí hnědožluté kvítky pelyňku černobýlu. Z konvičky na plotně stoupá pára. Voda zurčí drobným pramínkem, plní porcelánový šálek, hladina stoupá a jehličky po ní víří spolu s kvítky, v divokém, smrtonosném reji.

konec druhé části

Čtyřikrát denně hrnek. Po celý týden. A kořen slézu pokapaný dvaceti kapkami citrónové šťávy, zavádět na noc, dovnitř, do těla, než přijde krvácení, než se lůno vyčistí. A nebát se křečí, nebát se závratí.

Co se mohlo stát, že toho skřeta nevypudila? To ten citrón, že chyběl? Ale kde by vzala teď, v pátém roce války, citrón? To ještě tis a pelyněk černobýl, to ještě tak kořen slézu, od keřasky, ale citrón, ten nebyl. Ten jí neopatřila, na citrón byla i keřaska krátká.

Gerta byla zoufalá. Bála se. Děsila se, umírala hrůzou, nikdy, ani za těch posledních nocí se nebála tolik, jako se bála v ty dny. Týdny. Týdny a další týdny, po nichž lůno zůstávalo plné, ve skulinách pórů už tepal život, otáčel se, převracel, plaval, aby o něm věděla.

Ty rány si později vyčítala. Ty rány, po kterých jí bylo zle a které už s kořenem života, hluboko zapuštěným v ní, stejně nic neudělaly. Jen bolely. Přestala. Skřet, rozpínající se v ní, zvítězil.³⁴

konec třetí části

³⁴ TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhnání Gerty Schnirch*. S. 60–61.

– Já to dítě nemůžu milovat, řekla.

Její hlas zněl v tichu místa nezvykle. Přitáhla si šál těsněji nad čelo a upravila jeho cípy za krkem. Matka na fotografii se stále usmívala. Gerta věděla, co by jí řekla. Že Bůh věděl, proč jí to dítě seslal. Ať se netrápí, ať se odevzdá do jeho rukou. A že každý život si zaslouží lásku. A že láska matky k dítěti je svatá a povinná. A přirozená, Gerto, na to nezapomeň. Až ho poprvé vezmeš do náruče, bezmocné a odkázané jen na tebe, poznáš něco, co jsi ještě nikdy necítila. Zaplaví tě to a smete, a nebudeš mít žádné pochyby.

Gerta si nemyslela, že Bůh věděl, proč jí to dítě seslal. Bůh ji chtěl trestat, tím vším, co se poslední rok dělo, nejen dítětem, Bůh dopustil, aby trpěla. Matka, Janinka i Karel z jejího života zmizeli, odešel i Friedrich, ale to vem čert, a jenom otec, zrovna on, ten zůstal. Co to bylo za děsivý Boží plán, nechat ji, Gertu, samotnou jen s otcem?

– Proč se to stalo zrovna mně? kroutila hlavou Gerta,

– zkazil mi život. Bůh.

Krajem sukně mezi rozkročenými koleny pohazoval vítr, Gerta se zapřela rukama o zmrzlý patník hrobu a s námahou se, bokem, aby přelstila zavalité břicho, zvedla.

– Já to dítě nemůžu milovat, řekla pak znovu, když se postavila a otočila k náhrobku.

– Ale můžu si myslet, že mi ho neposlal Bůh, žes mi ho poslala ty. Znamení, na výročí tvjí smrti. A abych nebyla tak sama. Když si to budu myslet takhle, všechno bude jednodušší.

Vítr se nad její hlavou honil jehličkami tújí a větvemi lísek. Kývaly. Na náhrobek se začaly pomalu snášet široké sněhové vločky, schoulila se do sebe a pozorovala jejich tichý, pietní rej.³⁵

³⁵ TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhnání Gerty Schnirch*. S. 63–64.

2.3.2 Úkoly navržené pro práci s ukázkou

Interpretace ukázky

Práce s vybranou ukázkou z románu *Vyhnání Gerty Schnirch* začne bez prvotního seznámení žáků s tématem četby, a to účelně. Jelikož úvodní pasáž ukázky na první pohled neevokuje práci s textem literárním, nýbrž spíše s textem naučným, budou žáci skutečné téma literární výuky odhalovat postupně. Nejprve si tedy žáci přečtou první část ukázky a pokusí se odhadnout, k jakému typu textů je možné ji přiřadit. Předpokládáme, že žáci budou text považovat za součást nějaké odborné publikace o bylinkách, přírodním lékařství či za úryvek z učebnice botaniky. Pozorní žáci by si mohli všimnout barvitosti popisu, což by předchozí domněnku vyvrátilo.

K ověření správnosti původního tvrzení slouží četba druhé části textu. Po jejím přečtení učitel otázkami ověřuje, zda se názor na charakter analyzovaného textu změnil. Ani druhý úryvek ještě nenaznačuje vlastní téma četby, ovšem měl by dětem vyvrátit jejich původní teorii o příslušnosti textu k odbornému funkčnímu stylu. Učitel žáky vede k zamyšlení se nad tím, kdo lektvar může připravovat a za jakým účelem.

Ovšem teprve četba třetího úseku ukázky uvede odhady žáků na pravou míru. Všichni žáci by po jeho dočtení měli jasně poznat, že se jedná o text literární. Vyučující klade otázky, kterými řídí interpretaci přečteného, jako např.:

- Co se snaží Gerta se svého těla vypudit a podle čeho jsi to poznal(a)?
- Je její počínání rozumné? Proč ano / proč ne?
- Je dítě, která Gerta čeká, chtěné nebo nechtěné? Dokaž to citátem z textu.

Poslední pasáž textu odhalí pravdu o původu nechtěného dítěte, a tím i konečné téma hodiny. Učitel pomocí následujících otázek směřuje žáky ke konečné analýze textu.

- Proč se snažila Gerta dítě zabít a má strach, že ho nikdy nebude mít ráda?
- Koho za vzniklou situaci viní?
- Jak se Gertě podaří najít lásku ke svému dítěti?
- Kolik let jí může být a podle čeho tak soudíš?
- V jaké době vyrůstá?
- Co víme z ukázky o matce Gerty? Je možné, aby s ní vedla rozhovor?

Po zodpovězení daných otázek se práce s textem přesune od literární interpretace k úkolům pracujícím s tématem textu v reálných životních situacích.

Úkoly spojené s tématem četby

Po dokončení četby se žáci pokusí vcítit do situace protagonistky a zapřemýšlí, jak by se s nechtěným těhotenstvím a znásilněním (nejen v rámci rodiny) vypořádali oni sami v dnešní době. Žáci nejprve pracují ve dvojicích (ideálně složených z příslušníků stejného pohlaví), zapíší svoje nápady na papír a po uplynutí času vymezeného na práci svoje nápady porovnají se spolužáky (a tedy i s opačným pohlavím) v rámci otevřené diskuze. Výsledek činnosti sepíše buď učitel nebo jeden z žáků na tabuli. Je důležité přivést žáky k uvědomění si, že prvním krokem k překonání hrůzného zážitku, jakým je znásilnění, je svěřit se někomu s daným problémem – kamarádovi, rodičům, sourozencům nebo jinému příbuznému (kterému věříme), učiteli, operátorovi na Lince bezpečí (který může nejen poskytnout útěchu, ale i návod k řešení situace), příslušníkovi Policie ČR aj. – tedy najít někoho, kdo jim pomůže situaci emočně ustát a z právního hlediska vyřešit. Co se nechtěného těhotenství týče, měly by se v diskuzi objevit pojmy jako je interrupce, baby box a adopce.

V další fázi práce může učitel třídu rozdělit na dvě poloviny za účelem přípravy argumentů pro následnou diskuzi o interrupci. Diskuze by v tomto případě měla být pouze v rukou žáků samotných, učitel vystupuje jen jako moderátor. Žáci dostanou čas na shromáždění argumentů ke stanovisku, které má jejich skupina podle zadání zastávat, a přípravu plakátu, kterým svoje argumenty působivě podpoří. Na základě přesvědčivosti argumentů učitel vybere vítěze debaty. Na závěr učitel shrne všechny podstatné argumenty a upozorní žáky na skutečnost, že rozhodnutí podstoupit či nepodstoupit interrupci je vždy rozhodnutím na celý život, se kterým se budou muset naučit žít, což není vždycky snadné.

V rámci třetího úkolu budou žáci ve skupinkách nacvičovat scénky podle zadání. Učitel předem připraví několik krátkých popisů situací, v nichž se dospívající žáci setkají se sexuálním obtěžováním či s nabídkami k nechtěnému pohlavnímu styku. Situace mohou vypadat třeba následovně:

- Představ si, že jsi s kamarádkou na diskotéce a během rozhovoru se k vám připojí neznámý kluk, který vám dělá neslušné návrhy. Jak se nechtěného zájemce zbavíš, aniž bys ho vyprovokovala k agresivnímu chování?
- Již několik dní ti neznámý kluk (resp. dívka) na sociální síti posílá fotografie odhalující jeho (nebo její) nahé tělo, což se ti nelíbí. Co proti tomu můžeš dělat? Prober svůj problém s kamarádkou/kamarádem.

Tu samou situaci může ztvárnit hned několik skupin, neexistuje jedno správné řešení, důležité je, aby si žáci uvědomili závažnost situace a skutečnost, že do podobné situace se může kdykoli kdokoli z nich dostat.

Velice zajímavá a přínosná by pro žáky jistě byla beseda s příslušníkem Policie ČR, který by jim jednak mohl poradit, jak situacím, ve kterých by mohlo dojít k nechtěnému sexuálnímu styku, předcházet, a jednak jak se případně bránit. Policista by žákům mohl ukázat některé prvky sebeobrany a žáky tuto dovednost ubránit se v situacích ohrožujících jejich život alespoň v základech naučit.

Závěr

V závěrečné kapitole se dostáváme ke shrnutí poznatků získaných během analýzy románu *Vyhnání Gerty Schnirch* o jeho vhodnosti pro zařazení do výuky literatury na základních školách a ke zhodnocení výběru ukázek z knihy, jež byly (kvůli nemožnosti ověřit jejich obsah v klasické výuce) předloženy patnáctileté vietnamské studentce Thi Hai My Nguyen v rámci soukromých hodin českého jazyka na Jazykové škole Honzík v Třebíči.

V kapitole *Literárněvědná interpretace románu* jsme se zabývali rozbořem aspektů románu jako je vztah mezi faktičností a fikcí, titul knihy, vnitřní a vnější kompozice, téma, motivy a jejich variace v příběhu protagonistky, volba jazykových prostředků, čas vyprávění vs. čas vyprávěného a narušování časové posloupnosti děje, charakter prostoru a jednotlivých postav a symboly. Analýza románu ukázala, že porozumění textu je nejen pro dospělého čtenáře vcelku snadné, a to z následujících důvodů.

- Příběh Gerty Schnirch je prezentován s velkou mírou explicitnosti, román neobsahuje mnoho míst nedourčenosti a v případě, že se nějaké přece jenom objeví, je vzápětí vypravěčem objasněno prostřednictvím změny fokalizátora příběhu. Čtení textu tudíž od čtenáře nevyžaduje velkou čtenářskou zkušenost.
- Události románu autorka podává v logické, ale většinou i časové posloupnosti. Jejich uspořádání je tedy velice přehledné. Do minulosti se vzhledem k chronologii příběhu vracíme jen v případě, že nám chce vypravěč poodhalit v minulosti zakořeněné příčiny jednání určitých postav, či nám prozrazuje chybějící informace o jejich původu. Do budoucnosti nahlížíme pouze ve sporadických náznacích budoucího vývoje příběhu, která mají ve čtenáři vzbudit zvědavost a udržet ho v napětí.
- Hlavní hrdinka příběhu je, vzhledem k rozsahu knihy, nejčastěji zobrazována jako dospívající dívka, se kterou se mohou náctiletí snadno ztotožnit a lépe se do jejího příběhu vžít. Je sice pravda, že se Gerta Schnirch během svého života potýká s životními událostmi, které naštěstí většina dospívajících dětí nezná, všechny se však odehrávají na pozadí všem známého prostředí rodiny, které stejně jako v případě Gerty nikdy nefunguje naprosto ideálně.
- Kniha je dílem současné české spisovatelky, jejíž jazyk je dnešnímu čtenáři přístupný, srozumitelný a lehce stravitelný.

Rozbor románu tedy prokázal, že i když se jedná o text, který je primárně určen dospělému konzumentovi, lze s knihou podobného typu pracovat i se čtenářem mladším, a to především zásluhou vysoké míry explicity, která může nedostatek zkušeností mladého čtenáře ve velkém rozsahu nahradit.

Druhá část diplomové práce obsahuje didaktický rozbor románu se třemi konkrétními návrhy využití knihy *Vyhnání Gerty Schnirch* ve výuce literatury na základní škole. I když jsou koncepty ve vyučování použitelné i samostatně, je vhodné všechny návrhy provázat v jeden několikadenní projekt, protože četba každé další ukázky z jedné a té samé knihy usnadňuje porozumění ukázky následující a tím pádem i textu jako celku. Každý návrh disponuje vymezením minimální nutné časové dotace na práci, stanovenými cíli a tzv. velkými myšlenkami, zařazením k průřezovým tématům a komentářem k osvojovaným kompetencím a mezipředmětovým vztahům. Při výběru ukázek byl důraz kladen především na to, aby práce s textem rozvíjela žákovu osobnost, především po stránce sociální a morální.

První koncept pracuje s tématem příběhu, přičemž záměrem bylo poukázat na jeho kontroverznost, a tím tedy podnítit žáky k vlastnímu kritickému myšlení. V didaktickém návrhu proti sobě stojí dvě ukázky – smyšlený příběh Němky Gerty Schnirch a reálné vzpomínky Češky na proměnu vztahů mezi oběma jmenovanými národnostmi před druhou světovou válkou, během ní a po ní. I když zapojení daného návrhu do výuky literatury rozvíjí především racionální stránku žákovy osobnosti, téma tvoří těžiště příběhu a pro pochopení dalších ukázek je velice důležité.

Další dva návrhy pracují s motivy knihy, které apelují na rozvoj emocionální, resp. estetické složky osobnosti žáka. Jedná se o motiv opuštění domova, jenž se nachází v bezprostředním vztahu k tématu románu, a motiv sexuálního zneužívání a následného otěhotnění nedospělé dívky. Práce s prvně jmenovaným motivem je obdobně jako u prvního konceptu vystavěna na konfrontaci dvou textů, mezi kterými má žák najít pojítko a téma četby sám odhalit. Oproti tomu poslední didaktický návrh pracuje s ukázkou jedinou, zato rozdělenou do několika částí za účelem vytváření a zklamávání očekávání žáků, sloužící k rozvoji čtenářské gramotnosti.

Na základě zpětné vazby vietnamské studentky můžeme konstatovat, že jsou všechny vybrané texty i k nim navržené úkoly srozumitelné, některé z nich dokonce i zábavné. Dle jejího hodnocení je pro žáka nejzajímavější návrh třetí, především kvůli tématu dotýkajícímu se sexuální výchovy, jež na mnohých základních školách zůstává učiteli opomíjena nebo v podobě jak pro učitele, tak pro žáky nepříjemné. Ona sama před

čtením textů o problematice vyhnání Němců po druhé světové válce ještě neslyšela. Téma knih, které si vybírá k četbě, pro ni zatím nehraje tak důležitou roli jako jejich srozumitelnost. Z tohoto hlediska hodnotí knihu Kateřiny Tučkové velmi pozitivně.

Seznam použité literatury

Primární literatura

HÁJÍČEK, Jiří. *Rybí krev*. 1. vyd. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-639-6.

TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhnání Gerty Schnirch*. 2. vyd. Brno: Host, 2010. ISBN 978-80-7294-413-2.

WAGNEROVÁ, Alena. *Neodsunuté vzpomínky: česká zkušenost pohraničí*. 1. vyd. Praha: Prostor, 2000. ISBN 80-7260-045-1.

Sekundární literatura

BRÜGEL, Johann Wolfgang. *Češi a Němci 1939–1946*. 1. vyd. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1637-9.

DOLEŽEL, Lubomír. *Narativní způsoby v české literatuře*. 1. vyd. Praha: Český spisovatel 1993. ISBN 80-202-0418-0. s. 9–42.

GEJGUŠOVÁ, Ivana. *Interpretace uměleckého textu v literární výchově na základní škole*. 1. vyd. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2009. ISBN 978-80-7368-729-8.

GENETTE, Gérard. Esej o metodě. *Česká literatura* 2003, 51, č. 3, s. 302–327. ISSN 0009-0468.

GENETTE, Gérard. Esej o metodě. *Česká literatura* 2003, 51, č. 4, s. 470–795. ISSN 0009-0468.

GILK, Erik. Příběh odsunuté Němky [online]. [citováno 2015-09-15]. Dostupné na: <<http://www.katerina-tuckova.cz/recenze-Vyhnani-Gerty-Schnirch-Tvar.html>>.

HaDivadlo. *Vyhnání Gerty Schnirch* [online]. [citováno 2015-09-15]. Dostupné na: <<http://www.hadivadlo.cz/inscenace/644/vyhnani-gerty-schnirch>>.

HATEFREE [online]. [citováno 2015-12-04]. Dostupné na: <<http://www.hatefree.cz/onas/o-hate-free>>.

HAUSENBLAS, Ondřej. *Velké myšlenky ve výuce literatury na ZŠ a SŠ* [online]. [citováno 2015-12-04]. Dostupné na: <http://www.kritickemysleni.cz/klisty.php?co=klisty24_velkemyslenky>.

HEČKOVÁ, Michaela. *Neodsunuté vzpomínky* [online]. [citováno 2015-09-10]. Dostupné na: <<http://www.nakladatelstvi.hostbrno.cz/cs/ohlasy/vyhnani-gerty-schnirch/neodsunute-vzpominky>>.

- HODROVÁ, Daniela. *Na okraji chaosu: poetika literárního díla 20. století*. 1. vyd. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1. s. 419–443.
- HRTÁNEK, Petr. *Román přetaženého času* [online]. [citováno 2015-09-10]. Dostupné na: <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/25541>>.
- HÜBSCH, Jan. *Smutný příběh Gerty Schnirch* [online]. [citováno 2015-09-10]. Dostupné na: <<http://www.katerina-tuckova.cz/recenze-Vyhnaní-Gerty-Schnirch-Hubsch.html>>.
- JANOŮŠEK, Pavel. *Svědectví nejen o Gertě Schnirch* [online]. [citováno 2015-09-15]. Dostupné na: <<http://www.nakladatelstvi.hostbrno.cz/cs/ohlasy/vyhnaní-gerty-schnirch/svedectvi-nejen-o-gerte-schnirch-aneb-takovi-jsme-byli>>.
- JAŠKO, Lubomír. *Velikost vítězů je křehká, pomsta nie je sladká* [online]. [citováno 2015-09-15]. Dostupné na: <<http://www.katerina-tuckova.cz/recenze-Vyhnaní-Gerty-Schnirch-SME.html>>.
- KOŠTÁLOVÁ, Hana, et al. *Čtenářská gramotnost jako vzdělávací cíl pro každého žáka*. Praha: Česká školní inspekce, 2010.
- KOVAŘÍK, David. *Historické resumé* [online]. [citováno 2015-09-24]. Dostupné na: <<http://www.katerina-tuckova.cz/historicke-resume.html>>.
- LIŠKOVÁ, Jana. *Rozhovor s Kateřinou Tučkovou* [online]. [citováno 2015-09-24]. Dostupné na: <<http://www.katerina-tuckova.cz/autorka-o-knize.html>>.
- NEVAŘILOVÁ, Marie. *Tematika Sudet v současné české a německé literatuře: komparace dvou vybraných románů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012.
- OBST, Otto. *Didaktika sekundárního vzdělávání*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. ISBN 80-244-1360-4.
- PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. 2., přeprac. vyd. V Praze: Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta, 2006. ISBN 80-7290-244-x.
- PEŇÁS, Jiří. *Mladá žena a tzv. odsun* [online]. [citováno 2015-09-10]. Dostupné na: <<http://www.katerina-tuckova.cz/recenze-Vyhnaní-Gerty-Schnirch-Lidovky-3.html>>.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2013.
- RIMMON-KENAN, Shlomith. *Poetika vyprávění*. 1. vyd. Brno: Host, 2001. ISBN 80-7294-004-x.
- STANĚK, Vojtěch. *Dějiny vs. román – 1:0* [online]. [citováno 2015-09-10]. Dostupné na: <<http://www.advojka.cz/archiv/2010/5/dejiny-vs-roman-1-0>>.

TUČKOVÁ, Kateřina. *Ostatní publikace* [online]. [citováno 2015-09-15]. Dostupné na: <<http://www.katerina-tuckova.cz/ostatni-publikace.html>>.

TUČKOVÁ, Kateřina. *Vyhnání Gerty Schnirch* [online]. [citováno 2015-09-15]. Dostupné na: <<http://www.katerina-tuckova.cz/Vyhnaní-Gerty-Schnirch.html>>.

TUČKOVÁ, Kateřina. *Životopis* [online]. [citováno 2015-09-15]. Dostupné na: <<http://www.katerina-tuckova.cz/zivotopis.html>>.

VANÍČEK, Jakub. *Řešení pohořelického pochodu v řeči „politically correct“* [online]. [citováno 2015-09-10]. Dostupné na: <<http://www.katerina-tuckova.cz/recenze-Vyhnaní-Gerty-Schnirch-Denikreferendum.html>>.

WEISS, Petr – ZVĚŘINA, Jaroslav. *Sexuální chování české populace* [online]. [citováno 2015-11-27]. Dostupné na: <<http://www.urologiepropraxi.cz/pdfs/uro/2009/03/02.pdf>>.

Anotace

Jméno a příjmení:	Marie Nevařilová
Katedra:	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	doc. Mgr. Jaroslav Vala, Ph.D.
Rok obhajoby:	2016

Název práce:	Didaktická interpretace románu Kateřiny Tučkové <i>Vyhnání Gerty Schnirch</i>
Název v angličtině:	A didactical interpretation of the novel by Kateřina Tučková <i>Vyhnání Gerty Schnirch</i>
Anotace práce:	Diplomová práce, nesoucí název <i>Didaktická interpretace románu Kateřiny Tučkové Vyhnání Gerty Schnirch</i> , analyzuje jmenovaný román a předkládá návrhy práce s knihou ve výuce literatury na základní škole. V úvodu práce se nachází stručné představení autorky a jejího díla. Za ním následuje interpretace románu <i>Vyhnání Gerty Schnirch</i> a analýza jeho aspektů. Poslední úsek tvoří didaktická interpretace knihy a návrhy práce s textem románu v hodinách literatury.
Klíčová slova:	Kateřina Tučková, <i>Vyhnání Gerty Schnirch</i> , vyhnání Němců, historický román, kolektivní vina, ztráta domova, didaktická interpretace, výuka literatury
Anotace v angličtině:	The thesis, named <i>A didactical interpretation of the novel by Kateřina Tučková Vyhnání Gerty Schnirch</i> , analyses the mentioned novel and presents a project of using the book in literature lessons at primary school. There is an introduction of the female author and her work at the beginning of the thesis. Thereafter follows the interpretation of <i>Vyhnání Gerty Schnirch</i> and the analysis of its aspects. The last part deals with the didactical interpretation of the novel and suggests how to use the text of the novel while teaching literature.
Klíčová slova v angličtině:	Kateřina Tučková, <i>Vyhnání Gerty Schnirch</i> , the expulsion of Germans, historical novel, collective guilt, the loss of home, didactical interpretation, teaching literature
Přílohy vázané v práci:	Žádné
Rozsah práce:	112 714 znaků
Jazyk práce:	český jazyk